

**Tag naturvejlederen
med i tasken** og
oplevel 22 smukke
og spændende steder

22 ture

- vandet
- skoven
- det åbne land
- kultur-
landskabet

Vi viser vej med
kort, billeder
og inspirerende
fortællinger fra
udflugtsmål overalt
i kommunen

Støttet med
udlodnings-
midler
til friluftsliv

Vejle Amts
Folkeblad

Danmarks smukkeste natur og bedste friluftsliv!

OTTE ENESTÅENDE Natura 2000-områder, kulturhistorie som en del af UNESCO's verdensarv, masser af vand- og cykelstier, geologi i verdensklasse, stor biologisk mangfoldighed i en alsidig natur, og ikke mindst et væld af arkitektoniske og rekreative tilbud i naturen til alle brugergrupper.

Jo, vi har rigtig meget at være stolte af i Vejle Kommune, når det gælder natur, kultur og friluftsliv. Og det er ikke kun os som stolte politikere, der siger det: I samtlige brugeranalyser foretaget vedrørende trivsel peger folk på Vejle Kommunes natur som en af de vigtigste parametre for såvel familiens bosætningsvalg som den almene dagligdags livskvalitet. Og så er det primært naturen, der trækker de mange turister hertil.

VI ER HELDIGE at bo et sted, der fra naturens hånd er begunstiget med smukke rammer. Men de flotte rammer kommer ikke af sig selv! Naturen skal passes på, og den skal udvikles i bæredygtig overensstemmelse med mulighederne for oplevelser og aktiviteter i naturen. Det er en stor opgave, som i Vejle Kommune kun har været muliggjort, fordi samarbejdet med lodsejere, erhvervsliv og natur- og friluftsföreninger har fungeret så godt i mange år. Uden den gode dialog mellem myndighed, brugere og lodsejere havde vi aldrig opnået det ejerskab til naturen og det ansvar, der følger med at eje rig natur i vores kommune.

SÅ MÅSKE VEJLE KOMMUNE rent faktisk har Danmarks smukkeste natur og Danmarks bedste friluftsliv. Vi vil som politikere i hvert fald gøre alt, hvad vi kan, for, at vores kommune fortsætter med at udvikle sig i den rigtige retning. Det har vi blandt andet tilkendegivet i vores nye vision for Vejle Kommune; Vejle med Vilje.

Her slår et enigt byråd fast, at Vejle skal være Danmarks mest attraktive kommune at bo og leve i - et mål, der kun kan indfris, såfremt vores natur og friluftsliv er helt i top.

ISAMARBEJDE med Vejle Amts Folkeblad ønsker Vejle Kommune - med nærværende artikelsamling - at sætte fokus på nogle af de mange naturtilbud, vi har at byde på. Med 22 bud på unikke ture ud i naturen, fortalt og formidlet af vores bedste naturvejledere, fotografer og journalister, ønsker vi at inspirere alle til at komme af sted på tur.

Vælg en gammelkendt rute fra dit nabolag fortalt med en ny vinkel, eller prøv noget helt nyt i den anden ende af kommunen. Tag din helt personlige guide og naturvejleder med i tasken - så er den gode historie let fortalt over madpakken.

Projektet er støttet af Friluftsrådet.

Også stor tak til alle naturvejlederne, der har medvirket til artikelsamlingen.

Naturen er altid åben - vi ses derude!

Arne Sigtenbjerggaard,
borgmester

Søren Peschardt,
viceborgmester,
formand for
Natur- & Miljøudvalget

vandet

- Tirsbæk Strand 6-7
- Rørbæk Sø 8-9
- Kongens Kær 10-11
- Vognkær Enge 12-13
- Engelsholm Sø 14-15
- Rands Fjord 16-17

skoven

- Brandbjerg Sønderskov 20-21
- Mølholm og Højen Ådale 22-23
- Syvårssøerne 24-25
- Munkebjerg Skov 26-27
- Hastrup Plantage 28-29
- Jelling Skov 30-31

det åbne land

- Runkenbjerg 34-35
- Omme Å 36-37
- Store Vandskel 38-39
- Odderbæk 40-41
- Nybjerg Møllefredningen 42-43

kultur-landskabet

- Ravningbroen og Troldborg Ring 46-47
- Himmelpind 48-49
- Knudshøje 50-51
- Østengårdstjerne 52-53
- Fortællerruten i Randbøldal 54-55

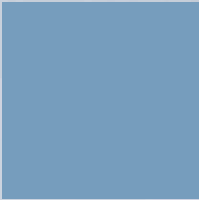
22 ture

Stedsangivelserne på kortet er kun vejledende. Du finder præcis adresse og GPS-koordinater til udflugtsmålet ved hver af de 22 naturfortællinger

KORT: VEJLE KOMMUNE

Fortællingerne har alle været bragt i Vejle Amts Folkeblad, men præsenteres her samlet for første gang. Omdelt med Vejle Amts Folkeblad 29. august 2015.

Varndet

Tirsbæk Strand
Rørbæk Sø
Kongens Kær
Vognkær Enge
Engelsholm Sø
Rands Fjord

ENGELSHOLM SØ. FOTO: MAD S FJELDSØ

Dammen ved Tirsbæk Gods er blandt andet beboet af græskarper, der er sat ud for at holde vegetationen nede i vandet.

FOTO: TORBEN GLYUM

■ **Tirsbæk Strand** byder på en bynær gåtur, hvor fjord møder skov, tang møder svampe, og marsvin møder egn

På tur i fluesvampens og

Af **Torben Juhler**

toju@vafo.dk

En af de helt store kvaliteter ved naturen i vores del af landet er kombinationen af skov og fjord.

Netop de to elementer får man i rigelige mængder ved at gå en tur ved Tirsbæk.

Her går skoven nogle steder helt ned til vandkanten, og af Vejle Kommunes cirka 30 kilometer lange kystlinje er Tirsbæk Strand et af de mest yndede udfugtsmål.

Det gælder både i badesæsonen og som i det tidlige efterår, hvor stranden dog langtfra ser indbydende ud med sit lange bælte af opskyllet tang.

Ude på fjorden har en større flok sølvmåger og skarver travlt med at dykke i vandet igen og igen. Det er et sikkert tegn på, at en lille flok marsvin bolttrer sig i fjorden og trykker fiskene op mod vandoverfladen, hvor fuglene agerer sulten modtagelseskomiteé.

Tang er alger

I det lyse sand ligger ålegræs sammen med savtang, blåretang og flere andre af de cirka 50 tangarter, der findes i de danske farvan-

de. Tangen gror på stenene, og det kræver et godt blæsevejr at rive det op fra bunden af fjorden.

På stranden står naturvejleder Steen Hedrup klar med en lidt overraskende fortælling, om det tang, som langsomt er ved at blive nedbrudt på sandet.

- Det, vi kalder tang, er faktisk en alge. Langt de fleste alger er encellede som grønalger. Der er måske 100 forskellige eller mere, men de større alger, vi kender som tang, er flercellede. Her er der sammenhæng mellem cellerne, og langt de fleste af vores tangarter er spiselige og gode. Hvis du laver muslinger, kan du fint tage tang og koge med, så du får en god muslingesuppe, siger Steen Hedrup.

Underjordisk bjergkæde

I fjorden fungerer tangen som et kæmpe spisekammer for dyr. Fiskeyngel, ålekvabber og fladfisk gemmer sig i tangen, som bliver midlertidigt hjem for masser af små krebsdyr, mens det rådner på stranden.

Tangen har fået bedre vilkår netop her ud for pynten for enden af Tirsbæk Strand. Her etablerede Vejle Kommune i 2013 et 50 meter

langt og 25 meter bredt kunstigt rev af 100 ton store sten. Det er markeret med en gul bøjle, så alle kan svømme ud og studere revet med et sæt snorkel og dykkerbriller.

- Vi har lavet en lille bjergkæde af sten, som skaber en variation af fast materiale på sandbunden. På stenene kan forskellige tangarter sætte sig, og det tiltrækker småfisk, yngel og krebsdyr, som er fødemiddel til de store fisk. Håbet er, at der også kommer sønemoner og søpindsvin, og vi ville gerne lave langt flere og større rev. Så kunne vi virkelig skabe liv i fjorden. Men det er ikke sikkert, at vi kan få lov af Kystdirektoratet, siger naturvejlederen.

Vi har altid spist muslinger

Vejle Fjord har ikke så mange fisk som tidligere, men fjorden har, ifølge Steen Hedrup, fået det bedre inden for de seneste 10 år, men fisk som ål og fladfisk bliver der ikke rigtigt fanget nogle af i forhold til tidligere.

- Jeg tror, der ligger store mængder af næringsstoffer på bunden af fjorden, og det slipper vi ikke bare lige af med. Der vil ofte ske en opblomstring af alger, som ta-

Isfuglen trives langs Tirsbækken og i dammen ved den nedlagte mølle.

FOTO: MADIS FJELDSSØ

Rød fluesvamp er en af de mest giftige svampe i skovbunden, men dens artsfælle grøn fluesvamp er endnu værre at spise, og den står rigtig mange af i skovbunden ved Tirsbæk Gods.

FOTO: TORBEN GLYUM

ger ilten. Ikke så vi har været ude for fiskedød, men nok til at fiskene ikke finder fjorden attraktiv. Vi ser dog stimer af brisling, sild og makrel, og grå-sejen har været i fjorden de seneste par år, siger naturvejlederen og finder en hjertemusling på stranden.

- Her ved fjorden har vi spist hjertemuslinger i årtusinde. Der er fundet en gammel køkkenmødding ved Bybæk Runddel, hvor der lå både hjertemuslinger, blåmuslinger og lidt østers i, fortæller han og forlader stranden.

De hule træers allé

Naturvejlederen fortsætter på grusvejen mellem stranden og engen op mod Tirsbæk Gods og svinger hen ad en allé med småbladede lindetræer.

Træerne langs grusvejen er alle hule, da de jævnlige er blevet styntet i 3,5 meters højde.

Det har gjort, at træerne gennem årene er rådnet op inde fra til stor glæde for flere af skovens beboere.

- De hule træer er steder, hvor ugler og flagermus holder til, mens alle insekterne er i gang med at nedbryde det, og sommerfuglene trækker ind i det for at

Det opskyllede tang, der ligger og rådner på stranden, er flercellede alger. Det fjernes fra stranden i badesæsonen, men får lov at ligge resten af året.

FOTO: TORBEN GLYUM

tangens land

overvintre. Mange har levet af sådan et træ i massevis af år, siger Steen Hedrup.

Et af træerne er væltet helt omkuld, mens et andet ikke har lang levetid tilbage. Det står med et åbent sår, hvor den store flagspætte har søgt efter insekter i det bløde indre.

Egern med 100 depoter

For enden af alléen fortsætter vejen stejlt op gennem Tirsbæks skov, og i skovkanten gør naturvejlederen holdt ved en række kirsebærtræer, mens et egern piler hen over en stamme i skovbunden.

- Her er masser af bær til os, til fuglene og skovens dyr. Nogle af bærrerne falder ned, mens andre bliver siddende på træet. Den anden dag så jeg en flok på cirka 300 stære, der blev i et kirsebærtræ i et par dage for at spise kirsebær. På skovbunden bliver de spist af ræv og grævling, mus og egern, der knækker stenene og spise de bløde kerner under skallen. Når egernet samler forråd, foregår det ved, at det laver bunker, som det graver ned i jorden. Et egern kan have 100 depoter, og undersøgelser har vist, at de finder mere end

90 procent af dem igen. Selv når jorden er dækket af sne, kan de finde deres forråd.

Den mest giftige svamp

Steen Hedrup gør endnu et stop på grusvejen, der rammer et hjørne af den renoverede herregårds have, der hører til Tirsbæk Gods. Det ligner en voldgrav uden vand med et stendige ud mod skoven, og naturvejlederen beskriver det som et "indspring".

- Det er lavet, så råvildtet sprang ned på det friske græs og ikke kunne komme op i skoven igen. På den måde havnede vildtet på godsets jord, hvor det kunne skydes, forklarer han.

Krondyr er også set ved Tirsbæk, hvor både ræv og grævling færdes i den skovbund, hvor det kan være livsfarligt at samle føde.

Her på vej ned ad grusvejen mod godsets sidebygninger gror den supergiftige grøn fluesvamp i et stort antal i skovbunden. Den indeholder stoffer, som ved indtagelse giver skader på de indre organer.

- De står i hundredevis her hele vejen ned. Jeg har aldrig set så stor en koncentration andre steder. Man skal virkelig holde sig fra

den, lyder advarslen fra den erfarne naturvejleder.

Den lille murersvend

Så er der mere muntre toner, da han ser en spætmøjs løbe op ad et træ lidt længere nede ad vejen.

- Spætmøjsen overtager store flagspættes hul og murer åbnin-gen til, så kun den selv kan komme ind og ud. Den bruger ler fra en leret pyt til murarbejdet og er den eneste fugl herhjemme, der benytter den metode, siger Steen Hedrup.

Ved samme træ finder han en vinbjergsnegl, og det er ikke det eneste dyr, der er sat ud i naturen omkring det lokale gods.

Det gælder også græskarperne, der er med til at holde vegetationen nede i godsets voldgrav og dam.

- Det er på grund af kulturhistorien, at der er en masse vinbjergsnegle her. De er udsat på godset, fordi man syntes, at de var flotte, og så brugte man dem sikkert også i madlavningen, fortæller Steen Hedrup, mens vi passerer godset og den store dam, hvis vand har forbindelse til fjorden takket være Tirsbækken.

VI BESØGTE TIRSBÆK I SEPTEMBER 2014

På tangen sidder såkaldte epifytter. Det er hvide kolonier af mosdyr som tangbark, der bygger et kalkskelet, de flytter ind i på tangen.

FOTO: TORBEN GLYUM

TIRSBÆK STRAND

■ Parkering ved Strandvejen 185C, 7100 Vejle

■ GPS: 55°42'34.62"N, 9°37'55.85"Ø

Udsigten over Rørbæk Sø kunne være endnu bedre, hvis der blev fældet træer, men Naturstyrelsen skal hele tiden vægte naturbeskyttelse over for naturbenyttelse, og denne udsigt går nok også an for de fleste. Er man heldig, kan man blandt andet se fiskeørne ved Rørbæk Sø.

FOTO: MADIS FJELDSØ

■ **Rørbæk Sø** og den omliggende natur er formet af den sidste istid for 10.000 år siden. Området forandrer sig konstant

RØRBÆK SØ

■ Parkering ved Besøgscenter Ballesbækgård, Rørbækvej 5, 7323 Give
■ GPS: 55°55'44"N, 9°21'29.8"Ø

På en solskinsdag er der masser af guldsmede og sommerfugle ved Rørbæk Sø. Blandt andet citronsummerfugle. FOTO: MADJS FJELDSØ

Blåbær og hindbær gror vildt i kratet ved Rørbæk Sø. FOTO: ANGELINA OWINO

Rørhøgen er blandt de fugle, man kan være heldig at se ved Rørbæk Sø. Rørhøgen var tæt på at blive udryddet midt i 1800-tallet, men blev i 1922 fredet i yngletiden. I dag yngler cirka 650 par i Danmark. FOTO: MADJS FJELDSØ

Vores egen Grand Canyon

Af Søren Rahbek

sora@vafo.dk

Efter flere ugers tørke har et kraftigt regnskyl skabt en særlig frodig stemning i egekrattet ved Rørbæk Sø. Ørnebregner breder sig grønt op ad skrænterne, og på træernes stammer gror mos og lav.

Det småregner stadig, og sammen med fugten i luften fra morgens regn er det næsten som at være i en regnskov.

I virkeligheden er området dog ikke særlig frugtbart. Jorden består af sand, og den naturlige vegetation i området er lyng og egekrat.

- Det har været vanskeligt at drive landbrug her. Bønderne har forsøgt sig med korn og kartofler, men var det ikke for fiskene i Rørbæk Sø, havde de næppe overlevet, siger naturvejleder Torben Bøgeskov.

Adgang til søen

Staten købte i begyndelsen af 1960'erne Ballesbækgård på 25 hektar og skaffede derved offentlig adgang til Rørbæk Sø.

- Tidligere var al jord ved søen ejet af private. En del af dem var københavnere, der havde lystejendomme ved søen, og de forsøgte ihærdigt at holde turister og lokale væk fra søen, siger Torben Bøgeskov.

I dag er 1500 hektar i området fredet, og heraf er et par hundrede hektar ejet af staten, mens resten tilhører private. Cirka halvdelen af det fredede område tilhører Rørbæk Hovedgaard.

Torben Bøgeskov har som na-

Om sommeren kan Ballesbækken, der de sidste 10.000 år har skabt kløften ved Rørbæk Sø, være helt tørlagt. Denne morgen har det regnet kraftigt, og det har straks givet vand i bækken. Efter et tøbrud for nogle år siden var der så meget vand i bækken, at to broer blev revet væk af vandet. FOTO: ANGELINA OWINO

turvejleder i Naturstyrelsen gået ture ved Rørbæk Sø i 21 år, og dagens regn rører ham overhovedet ikke.

- Hver gang, jeg kommer her, er der nyt at se. På en sommerdag kan Ballesbækken være helt tørlagt, men i dag er der vand i bækken efter morgens regn, og når der kommer tøbrud efter en vinter med meget sne, kan bækken være som en rivende fos. Et år rev den to broer med sig, siger Torben Bøgeskov, da vi når den ene bro og kigger ned på den rindende bæk, der løber en meter under os.

Turen ned til bækken foregår ad en smal sti, der baner sig 30-40 meter ned.

Høje skrænter

- Det er bækken, der gennem de seneste 10.000 år fra sidste istid har dannet kløften og formet et mini-Grand Canyon, siger Torben Bøgeskov med henvisning til kløften i Arizona, der dog er noget mere majestætisk med kløfter på op til 1800 meter fra toppen og ned til Colorado River, der gennem 17 millioner år har formet det verdenskendte amerikanske landskab.

Men alting er som bekendt større i USA, og Ballesbækkløften er nu heller ikke for gangbesværende...

- Mosset og lavet på træerne er et tegn på, at luften er ren her. Det ser man ikke i en byskov, og det giver samtidig skjulesteder og føde til en masse insekter, som fugle kan leve af, siger Torben Bøgeskov.

Naturstyrelsen lader i så vidt omfang som muligt skoven passe sig selv.

- Hvis et træ vælter, lader vi det ligge. Nogle arealer lader vi afgræsse med får og kødkvæg, men vi ejer ikke selv dyrene, og vi mangler faktisk dyr til afgræsning, fortæller Torben Bøgeskov.

Brændt under svenskekrigen

Turen fortsætter til et udsigtspunkt over Rørbæk Sø.

Her har der tidligere været endnu bedre udsigt, men træerne har langsomt taget noget af udsynet.

- Det er altid en afvejning af naturbeskyttelse over for naturbenyttelse. Ved at rydde træerne, ville brugerne få en bedre udsigt, siger Torben Bøgeskov.

Langs bredden går turen mod Vester Mølle, der udgør Rørbæk Søes vestligste punkt.

Nu går vi på jord ejet af Rørbækgaard, og efter kort tid kommer vi til Kælderbanke.

Her lå den oprindelige Rørbækgaard, der egentlig var en borg, indtil den i 1600-tallet blev brændt ned under svenskekrigen. I dag ses kun nogle af kampestenene fra borgens kælder, men i jorden ligger rester af en del røde teglsten, som var for ringe til at

genbruge. Resten af stenene er væk.

Dengang var borgen helt omgivet af vand, og man skulle over en vindebro for at komme over til borgen. Siden blev der bygget en dæmning, og det var med til at stoppe vandgennemstrømningen, og langsomt blev søbunden hævet af organisk materiale og groede til.

Historisk interesserede kan læse om borgen i C.A. Thyregods fortælling "Præsten fra Snede", men det er usikkert, hvor meget af historien, der er digt.

De mange dambrug

Langs søen fortsætter turen til en høj, hvor der er en pragtfuld udsigt over hele søen. Her kan man være heldig at se fiskeørne, men i dag er fiskehejren og svanerne de største fugle. Søen har lidt under de mange dambrug, der tidligere ledte næringsstoffer til søen, og selv om dambrugene opstrøms nu er væk, er søen stadig nødlidende og vandet uklart, så søplanter har svært ved at gro.

- Siden 1994 er der fanget knap 100 tons skidtfisk som brasen og skaller i søen. De spiser de insekter, der spiser algerne, så ved at fjerne fiskene giver vi bedre betingelser for de dyr, der bekæmper algerne, forklarer Torben Bøgeskov.

På en fugtig dag som denne vrirler det med frøer og tudser i græsset.

- Havde det været solskin, var det i stedet massevis af guldsmede og sommerfugle, vi havde set, siger Torben Bøgeskov.

VI GIK TUR VED RØRBÆK SØ I AUGUST 2013

Kongens Kær og kærrets mågeø ligger få minutters gang fra Vejles bymidte, hvilket er med til at gøre vådområdet unikt i Danmark.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

Det er en god idé at tage en kikkert med i Kongens Kær, så man som naturvejleder Steen Hedrup kan komme helt tæt på de mange fugle.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

Vejle Kommune har lavet en aftale med en landmand fra Højen, hvis herefter kvæg sørger for, at området ikke vokser til.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

Omkring 80 par af den sorthalsede lappedykker yngler i Kongens Kær. Det er en lille tilbagegang i forhold til tidligere, og det tilskrives ornitologer en stigende vandstand i kærret.

FOTO: MADSE FJELDSE

■ **Kongens Kær** opstod, da der blev slukket for pumperne, der holdt det mere end 30 hektar store område tørt

KONGENS KÆR

■ Parkering ved Ribe Landevej 170, 7100 Vejle
■ GPS: 55°41'57.81"N, 9°30'20.89"Ø

Kæret er en kæmpe succes

Af Torben Juhler

tojuj@vafo.dk

En rød glente kredser over kanten af søen i Kongens Kær. Den er på udkig efter en fugleunge, men når ikke i nærheden af redeerne på de to kunstige fugleøer i søen.

Straks går to hættmåger og en vibe på vingerne, og trekløveret har held til at jage rovfuglen på flugt.

Sådan foregår der daglige kampe i og over det naturområde, som Vejle Kommune og Naturstyrelsen anlagde i fællesskab, da man standseede pumperne, der hidtil havde holdt det mere end 30 hektar store område tørt.

Kongens Kær blev indviet som vådområde i efteråret 2009, og allerede nu tøver naturvejleder Steen Hedrup ikke med at kalde området unikt.

Det vrirler med liv

Som et bynært sted er Kongens Kær helt unik. Du kan gå fra bymidten og stå her midt i naturen få minutter senere og opleve, hvordan det vrirler med liv på alle leder og kanter. Det er blevet et eldorado, vi slet ikke havde forestillet os, og det er helt vildt, hvad det tiltrækker af ornitologer fra hele landet. Samtidig er kæret blevet et stort rekreativt udflugtsmål

for mange vejlesere, fortæller naturvejlederen.

Mågen sørger for liv

Han tager på lørdag alle interesse-rede med på en vandring langs søen, og begynder at gå ind mod byen. Her kommer man nærmere mågeøen, hvor op mod 1800 hættmågepar nu yngler.

Da vi begyndte at anlægge vådområdet, ønskede jeg, at vi fik en hættmågekoloni, og det har vi fået. Der var cirka 150 par det første år, og det er stort set fordoblet hvert år indtil nu, hvor der ikke er plads til flere, fortæller Steen Hedrup.

Ikke alle naboer er glade for den store mågekoloni, der ikke er kendt for sin skønsang og har det med at aflevere deres klatter uønskede steder. Men for naturvejlederen forholder det sig helt anderledes. For den store mågekoloni er en medvirkende årsag til vådområdets succes.

Det er rigtigt, at kolonien giver noget støj, for det er ikke skønsang. Men vi oplever det ikke som et stort problem. Hættmågen er til gengæld fantastisk til at jage rovfugle og dyr væk, og det er vigtigt for, at andre fugle søger ind i området. Ind under hættmågernes beskyttelse. Derfor genererer hættmågen et fantastisk liv i området, fortæller Steen Hedrup.

På udkigsplatformen, der går ud i søen, sætter han kikkerten for øjnene. Her kan han blandt andet se en stor bestand af sorthalset lappedykker og få toppede lappedykkere, der i stigende grad yngler i kæret.

En ny art er dukket op

Inden det 2,2 millioner kroner dyre naturprojekt blev sat i gang, var der blot to-tre par gråænder og lidt blishøns i området.

Nu er antallet af fugle så højt, at området har overskud og leverer fugle som hættmåger, blishøns, grågæs og troldeænder til andre ynglesteder.

Antallet af rørspurve, kærsangere og havesangere er også stigende, og i år er en ny art dukket op. Det er hvidvinget terne, og med dens ankomst har lokale ornitologer set 189 forskellige fuglearter i Kongens Kær.

En sjælden gæst ynglede

I 2013 var ornitologernes højdepunkt, at to par sorthovedede måger ynglede på mågeøen og fik fem unger på vingerne. De er mere et normalt syn ved søerne i Øst-europa. Taffelanden er tilbage som ynglefugl, mens rovfugle som rørhøgen og musvågen også er faste gæster.

Men mest dramatisk er det, når havørnen besøger Kongens Kær,

Det er et dramatisk syn at opleve den største af rovfuglene, havørnen, der i stigende grad kredser over det lokale vådområde. FOTO: MADIS FJELDØ

Afgræsningen giver gode betingelser for mange forskellige planter, som trækker et væld af insekter til. Det sikrer føden til områdets mange fugle. FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

og det gør den i stigende grad.

Det er havørnen fra Rands Fjord, der kommer forbi, og på havnen har vi hele vinteren haft en vandrefalk, som også spiser her. Kongens Kær er også rasteplads for mange vadefugle på forårs- og tilbagetrækket. Det er lige fra tinksmeden og brushøns til mudderkliren og svalekliren, mens vadefugle som lille præstekrave bliver her, siger naturvejlederen.

Også store dyr i kæret

Han er på vej vest om søen på den sti, som fører hen over engen, der bliver afgræsset af hereford-kvæg. Her holder viben til i den lave vegetation, som også tiltrækker et væld af planter og insekter.

Afgræsningen sikrer en høj biodiversitet, og de mange insekter er gulf for områdets fugle. Men fugle er langt fra de eneste dyr i kæret. Her er en stor bestand af mus, og både birkemus og vandspidsmusen trives, mens antallet er markant stigende år for år.

Grævlingen kommer oppe fra skoven. Ræven er her, og odderen er almindeligt forekommende i området, hvor der også er mink,

siger Steen Hedrup og fortsætter sin vandring.

Det bedste ørredvand

Stien følger Højen Å, som lidt senere løber sammen med Vejle Å, og her kan naturvejlederen berette om endnu en lokal succes.

De seneste optællinger viser, at Vejle Å-systemet er det bedste vandløb i Danmark til havørreder. Selvom odderen, skarven og sportsfiskerne tager deres, er antallet af ørreder rigtig flot. Bestanden er reproducerende, mens man tidligere måtte lave udsætninger af yngel, fortæller Steen Hedrup, der nu må vende om.

Stien slutter ved Vejle Å og mortortrafikvejen, med mindre man vil gå ud omkring Knabberup Sø og under vejen ved sportsfiskernes hus. Den tur tager dog mere end to timer, og det er ikke muligt at gå rundt om Kongens Kær.

Det er for yngleområdets skyld på, at vi ikke har ladet stien gå hele vejen rundt om søen. Man må nyde livet i kæret lidt på afstand. Derfor er det rart at have en kikkert med, siger naturvejlederen med et smil.

VI GIK TUR I KONGENS KÆR I JUNI 2014

■ **Vognkær Enge** og den nærliggende Gårslev Skov er et varieret naturområde, der byder på 100 år gamle myretuer, store engområder og kreative beboere

Lille Afrika ligger bag diget

Af Torben Juhler

toju@vafo.dk

Afstanden til Afrika er lang uanset, om man er menneske eller trækfugl.

Det er den også til Lille Afrika, selvom det ligger inden for kommunegrænsen.

Sådan føltes det for de børn, der for mange år siden ofte måtte gå den lange vej ud for at flytte kreaturerne på Vognkær Enge. De syntes, at der var lige så langt som til Afrika.

Derfor har engen, hvor Vognkærvej mødes med Vejle Fjord, fået sit tilnavn. Og med lidt fantasi er der lidt savanne over engen, hvis vegetation kvæget stadig holder nede.

Den gode hybenrose

Det store engområde ser vi lidt på afstand på vandreturen, der begynder ved den offentlige parkeringsplads for enden af Vognkærvej. Herfra går turen ned langs vejen, der følger diget langs stranden og fjorden.

Det lange dige blev i sin tid anlagt for at beskytte den lavtliggen-

de eng mod højvande, og her dominerer den ofte forkætrede hybenrose på hele strækningen.

- Hybenrosen er en invasiv art, som vi har fjernet på både Fladstranden og ved Andkær Vig, men her tjener den et godt formål. Dens rodsystem gør, at diget holder på sandet og beskytter engen. Det er vigtigt, for diget giver læ for vinden, og det gør, at der er flere insekter på engen. Vi har ikke så mange andre enge, der ligger så tæt på kysten som her, fortæller naturvejleder Steen Hedrup.

Farve og smag til snaps

Han står på diget og spejder ud over fjorden og fyret ved Træskohage på modsatte side.

Og så går turen videre ad digevejen, hvor naturvejlederen finder masser af smag til sine hjemmelavede snaps.

- Røllike er en god snapseurt. Den giver en bitter smag til snapsen, mens gul snerre - der kaldes Jomfru Marias sengehalm - giver sødme, fordi den indeholder et sukkerstof. Her er også regnfangen, som jeg ikke selv bruger til snapsen, men det gør andre, for-

tæller Steen Hedrup og viser planterne langs diget.

Ligesom lykkepiller

I hegnet på modsatte side af vejen finder han slåen og røn, som også er fortrinlige, når man laver snaps. Og senere på turen falder han over den prikbladede perikon, der giver snapsen en fin rød farve.

- Når man sætter sig på perikonsen, bliver man rød på numsen, rimer naturvejlederen, mens han trykker rød farve ud af den gule blomst.

- Og så rummer urten nogle af de samme stoffer, som man bruger i lykkepiller, tilføjer han.

Imens forsvinder lyset over vores hoveder, da eng bliver til skov, og stien, som den lokale hjerteforening har etableret i samarbejde med Naturstyrelsen, der ejer den del af skoven.

- Det er en dejlig blanding af eg, bøg og fyrskov, og man kan tydeligt høre, hvor meget liv her er, siger naturvejlederen, som både hører gråsikken, gærdesmutton, skovduen og ikke mindst musvågen inden for få minutter.

Steen Hedrup er dog mere opta-

get af de træer, som stormen Bodil lagde ned i 2013. Han har forladt stien og står i det store, men lave hul i skovbunden, hvor et højt birketræ stod indtil for nylig. Her i det store rodnet, der måler 3,5 gange 7 meter, leder han efter gærdesmutton-reder.

- Jeg har ikke noget imod, at Bodil laver lidt ulykker, for det giver en anden skov, når træer falder og lægger sig i skovbunden. Det udnytter gærdesmuttonen, og han er en værre karl. Han laver op til 10 reder og er han god, kommer der forskellige hunner i dem, fortæller Steen Hedrup med et smil.

100 år gammel myretue

Hjertestien fører op i en mere lys bøgeskov, som med sine kuperede skrænter minder om Munkebjergskoven. Her står en rådden stub, som sortspætten har angrebet. Træflis i stor mængde ligger for stubbens fod, og spætten er nået helt ind til træhvepsens gange og har givetvis fået sig et nærende måltid.

Det samme har dens fætter, grønspætten, som har et levende og lettilgængeligt spisekammer ik-

ke langt fra stubben. På en af skovens skrænter tårner en knap to meter høj myretue sig op over skovbunden.

- Det spændende ved den røde skovmyre er, at den har mange forbindelser til andre dyr. Grønspætten slår sig ned og æder løs, mens billen guldbassen lægger sine æg i boet og lader myrerne fodre laverne, når dens æg er udviklet. Myrerne gør ikke larven noget, men tror, at den er en af deres egne, fortæller naturvejlederen.

Han anslår, at tuen i Gårslev Skov er omkring 100 år gammel. Den er lige så stor under jorden som ovenfor, den rummer masser af dronninger og er forbundet med andre tuer i nærheden.

- Jeg har ikke set så stor en tue andre steder, og hvis man gerne vil bevare den, er det en god idé at fælde nogle træer mod syd. Så kommer tuen til at stå i sol, som varmer tuen op, fortæller han.

Skoven er ikke kommunalt ejet, da den tilhører private lodsejere. Men offentligheden har alligevel adgang.

VI "VAR I AFRIKA" I JULI 2014

Stillsittens, der med lidt held kan opleves ved Vognkær Enge, er en af vores mest farvestrålende fugle med sit røde, hvide og sorte ansigt og de gule vingebånd på de sorte vinger.

FOTO: MADIS FJELDSØ

Den dovne kobberguldbase invaderer og lægger sine æg inde i myretuen. Når æggene er blevet til larver, tror skovmyrerne, at det er deres egne, og så går de i gang med at fodre dem.

FOTO: MADIS FJELDSØ

VOGNKÆR ENGE

- Parkering på pladsen for enden af Vognkærvej, 7080 Børkop
- GPS: 55°39'40.38"N, 9°43'29.69"Ø

Steen Hedrup anslår, at skovmyrernes næsten to meter høje tue i skovbunden i Gårslev Skov er omkring 100 år gammel. Naturvejlederen har ikke set en større i andre danske skove.

FOTO: TORBEN GLYUM

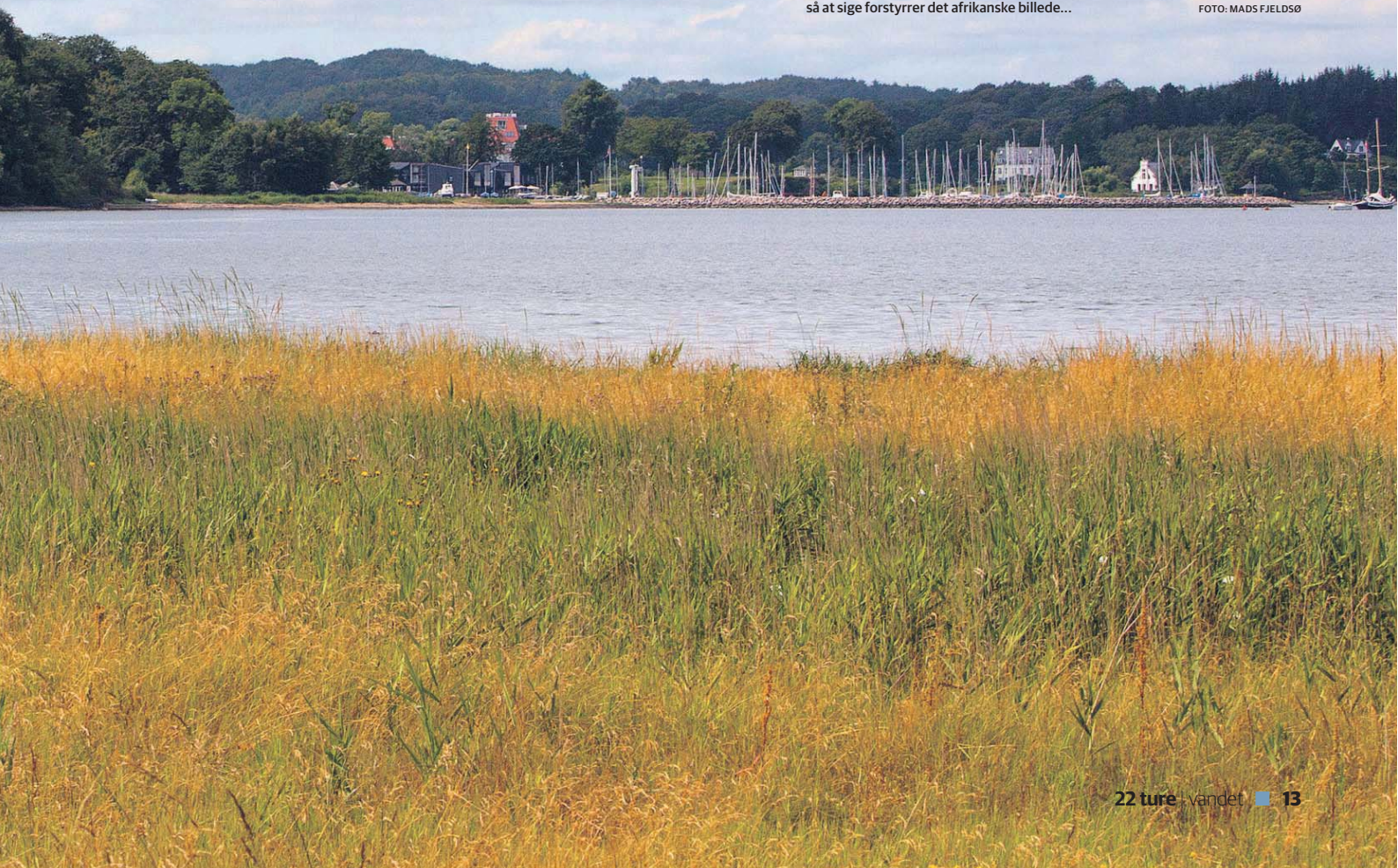
Landskabet rundt omkring Hjertestien forvandler sig pludselig til bakket bøgeskov, så man føler, at man går rundt i den mere kendte Munkebjergskov, og ikke i Gårslev Skov.

FOTO: TORBEN GLYUM

Fra engen er der en fin udsigt over Vejle Fjord og Brejning Havn. Med lidt fantasi kan man nok også forestille sig, at engen er en savanne i Afrika - selv om fjorden så at sige forstyrrer det afrikanske billede...

FOTO: MADIS FJELDSØ

■ **Engelsholm Sø** ligger som nav i et smukt hjul, hvor fælgen både rummer kultur- og naturoplevelser

ENGELSHOLM SØ

■ Parkering på pladsen ved Engelsholmvej 6, 7182 Bredsten
■ GPS: 55°42'53.91"N, 9°19'2.68"Ø

En helbredende blomst. Det er ikke kun store træer, der fylder i Engelsholm Skov. Her faldt vi over digitalis-planten, som bruges til hjertemedicin.
FOTO: JESPER WERGE

Thorvald Staunings autograf. Overleveringen vil vide, at den berømte statsminister snittede sit navn i dette træ ved Engelsholm Sø - men det har ikke noget på sig.
FOTO: JESPER WERGE

Når sø, skov og slot går op i en højere enhed

Af Jesper Werge

jewe@vafo.dk

Inde i den mørke og tætbevoksede skov er der helt tyst. Kun en sagte hvisken i trætoppene fra vindens side fortæller os, at der er et liv uden for denne grønne verden.

Vi har forladt det hvidkalkede og imponerende Engelsholm Slot, der med sine fire flotte løgkuper troner med den blå himmel.

I stedet er vi gået gennem den flotte - og relativt nyrestaurerede lindeallé ind i Engelsholm Skov, der reelt er anlagt som dyrehave.

- Vi går faktisk på det, der engang var Paradegangen. Det er en sti, som er lavet efter en lineal. Hvis man befinder sig i den ene tårnværelse nede på slottet, så skulle man kunne se helt ud i det uendelige, fortæller Gert Hougaard Rasmussen.

Han er både kulturhistoriker og naturvejleder, og han kan sine skovstier i søvne. Og lige nu viser han rundt i skoven ved Engelsholm Slot og Sø.

Den karismatiske købmand

- Gerhard Hansen de Lichtenberg, som købte slottet i 1731 og derefter renoverede det, er også manden bag Nørup Kirke og en lang række andre kirker op forbi Horsensområdet. Og det er meget karakteristisk for ham med de her særlige

løgkuper, som han fik til at pryde slottets tårne, men som også er at finde på kirker i eksempelvis Hatting, Horsens og Hedensted. Og Nørup, som du kan se, fortæller Gert Hougaard Rasmussen, mens han peger over mod netop Nørup Kirke.

Faktisk siges det om den karismatiske købmand, at han ejede så mange hektar, at han kunne ride fra Engelsholm til Horsens på egen jord.

Haverne omkring slottet er også et besøg værd, og siden Realdania for nogle år siden sendte mange millioner kroner i Engelsholms retning, har man forsøgt at skabe og genskabe arealerne, som de oprindeligt var planlagt.

En blandet landhandel

Inde i skoven har både de Lichtenberg og de senere ejere sat deres præg på indretningen.

- Netop den her tankegang med de lange rette og lige linjer er et levn fra den tid, hvor de Lichtenberg huserede. Her taler vi barok og rokokko, som man eksempelvis også kender det fra en by som Paris. Dernæst kommer så romantikken, hvor det hele i stedet skal være tilfældigt og lidt rodet, men det er tilrettelagt tilfældighed, hvis man kan sige det, fortæller Gert Hougaard Rasmussen, mens han trækker Deres udsendte endnu længere ind i vildniset.

Vejle Å har sit udspring fra Engelsholm Sø.
FOTO: JESPER WERGE

Naturvejleder Gert Hougaard Rasmussen er godt kendt med det spændende område omkring Engelsholm Slot.
FOTO: JESPER WERGE

For den ikke kyndige fremstår skoven som en lidt blandet landhandel, hvor der både er eg, bøg og gran i et skønt sammensurium.

- Der er også mange forskellige sorter herinde. Du kan for eksempel også finde en avnbøg, som også kaldes den forkerte bøg. Her snakker vi altså om træer, der er 150 år gamle, så de holder nok heller ikke så mange år endnu, siger Gert Hougaard Rasmussen.

Den store skovtur omfatter også et besøg i den del af Engelsholm Skov, som hedder Vestsåkov. Her er markant mere bakket og kuperet, og det er endnu et levn fra

den istid, der huserede for over 10.000 år siden.

- Særlige omstændigheder har gjort, at jorden er blevet presset ud, og har efterladt de her bakker som en slags fingre. Når man står heroppe på toppen er det ret nemt at se, hvordan det er foregået, påpeger naturvejlederen.

Denne tur slutter ved en træbro over et ganske lille vandløb, som ikke synes af særligt meget.

- Men det er faktisk den indledende del af Vejle Å, som udspringer 4-500 meter derhjemme i Engelsholm Sø. Det er der mange, som ikke er klar over, men Vejle Å

starter her, og slår så et sving ud omkring Randbøl og Tørskind, inden den returnerer ud i Vejle Fjord, konstaterer Gert Hougaard Rasmussen.

VI VAR VED ENGELSHOLM I JULI 2013

Engelsholm Slots hovedbygning blev opført i årene 1592-1600, men det nuværende udseende skyldes storkøbmanden Gerhard de Lichtenberg. Han satte for eksempel løgkuper på tårnene i 1730'erne. Slottet har siden 1940 været drevet som højskole.
FOTO: MADSD JELDSE

■ Rands Fjord skulle have været forvandlet til landbrugsjord. Men inddæmningsprojektet var alt for ambitiøst. Det nyder

I skoven foregår en evig kamp om lyset, og det er ikke alle, der overlever, når bøgetræets kroner spærres for lyset. FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

RANDS FJORD

- Parkering på pladsen ved Fruetoften, 7000 Fredericia
- GPS: 55°36'38.36"N, 9°41'13.59"Ø

En flot svovlspore vokser ud på et gammelt kirsebærtræ.

Sidedalene lokker ved d

Af Torben Juhler

toju@vafodk

V i kan se vandet glimte i sollyset, men det er nærmest en umulig opgave at sætte tåspidsen i den lunke Rands Fjord.

Selvom vi går et par timer i naturen omkring fjorden, som retteligt er en sø, kommer vi ikke nærmere end et par hundrede meter fra turens omdrejningspunkt.

Rands Fjord er et eldorado for en skarvkoloni, et ynglende havørnepar og op mod 200 andre registrerede fuglearter. Men vandrere på to ben må nøjes med udsigten over Rands Fjord, og den kan man nyde flere steder fra, dog mest fra Fredericia-siden.

Den inddæmmede fjord er grænse mellem Fredericia og Vejle kommuner, og på Vejle-siden har kommunen, Naturstyrelsen eller andre aldrig lavet et stiforløb, der går helt ned til bredden eller ud over søen som ved Kongens Kær i Vejle.

Vi savner færgestedet

Det nærmeste, vi kommer, er Naturstyrelsens grønne område, hvor en tilgroet bæk vidner om, at ikke mange finder ned ad færgemandens sti på det offentlige areal. Og udsigt er så meget sagt, for ud mod fjorden er rød-el vokset op og tager kigget ud mod vandet.

- Vi har et stisystem herude, men vi mangler de tætte fjordoplevelser, hvor du står over vandet. Vi kunne godt genskabe det gamle færgested og bruge området re-

aktivt med enkelte udkigsposter ud i rørene. Det forstyrrer ikke fuglelivet, som vi skal værne om, og vi er nødt til at give folk adgang til naturen. De er nødt til at have en forståelse af naturen, så de kan passe på den, siger Bo Levesen.

Der følger ikke penge med

Han kalder området ved Rands Vejle Kommunes sydøstligste perle, og Rands Fjord, der er en sidearm til Vejle Fjord, er kommunens eneste lavbundede fjord. Men måske fordi vi er i grænseland, har kommunen aldrig haft særligt fokus på at åbne herlighederne for publikum.

- Hele området er fredet. Det gælder selve fjorden, der først blev fredet i oktober 1979, og cirka 500 meter rundt om den. Det er fint med disse landskabsfredninger, som blandt andet er et værn mod byggeri. Men de er ikke særligt brugbare i forhold til naturforvaltningen. Der følger nemlig ingen penge med til at passe området, og ad åre kunne jeg godt tænke mig, at vi får lukket fjorden op ved at flytte slusen op til Pjedsted. På den måde kunne vi skabe strandenge, som vi ikke har mange af i dag, fortæller naturvejlederen.

De var for optimistiske

Siden 1866 har den to meter høje dæmning og slusen ved Høllsmindede holdt saltvandet ude, så Rands Fjord i dag er en ferskvandssø med lidt salt i. For det var oprindeligt planen helt at udtørre Rands Fjord og forvandle det 200 hektar store område til dyrkede

arealer. Men landvindingen nåede aldrig i mål, og kun 15 hektar blev tørlagt, før det ambitiøse projekt gik i stå. Slusen blev bevaret og fik tilført en automatisk virkende højvandsklap, så havet fortsat holdes på passende afstand.

- Man var for optimistiske, da man ville tørlægge fjorden. Det kunne ikke lade sig gøre at afvande den, fordi der gik en å igennem den. Men det lykkedes at opdyrke et område nedenfor Bøgeskov og Egeskov, siger Bo Levesen.

For mange forkerte fisk

Han glæder sig over, at vandet i fjorden, der har et stort opdyrket opland, ikke er farvet grøn på grund af næringsstoffer som tidligere. Det skyldes, at hovedparten af de lokale renseanlæg ikke længere leder det rensede spildevand til Rands Fjord via Skærup Å, Spang Å og Gammelby Mølleå. Kun Smidstrup Renseanlæg er tilbage.

- Men fjorden er stadig ikke i balance, fordi der ligger en stor pulje af fosfor, der frigives ved iltsvind. Vi har stadig udfordringer med landbrug og huse i åbne land, men fjorden er i klar fremgang, og der er masser af fisk i den. Men det er stadig lidt for mange af de forkerte. 10-15 centimeter små skaller og lidt brasen. Vandet er stadig så plumret, at rovfiskene som gedden og aborren ikke kan se og fange de små fisk, fortæller Bo Levesen, der hellere vil tale om fjordens fugleliv. Ikke mindst fjordens største beboere, det havørnepar, der har slået sig ned i den rede, som loka-

Rands Fjord udgør en del af kommunegrænsen mellem Vejle og Fredericia. Den bedste udsigt over Rands Fjord kan man typisk finde fra Fredericia-siden, mens det på modsatte side er rigtig svært at finde vej ned til bredden af søen.

FOTO: MADS FJELDSE

havørnen godt af, her 150 år senere, hvor fjorden og den omgivende natur udgør en "super deluxe biobank"

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

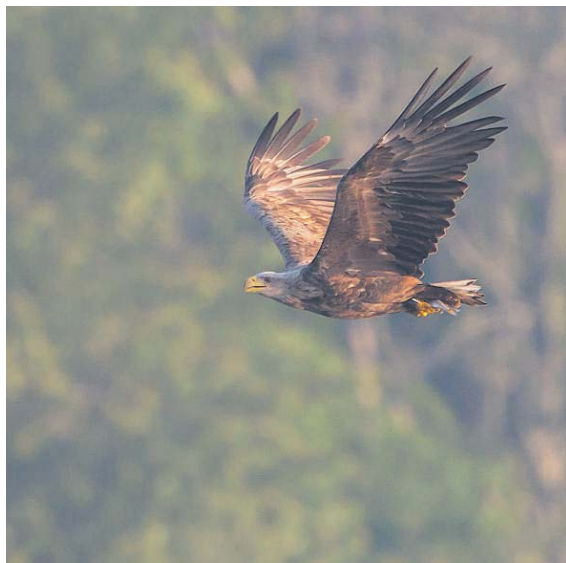

FOTO: ERIK BORCH PEDERSEN

Nordeuropas største rovfugl, havørnen, har fundet sig en mave og sammen har de fået en unge ved Rands Fjord.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

Naturvejleder Bo Levesen har fundet et rislende vandløb, der aldrig tørrer ud. Det viser fundet af tanglopper på stenene i vandløbet.

en utilnærmelige fjord

le naturfolk byggede for en god håndfuld år siden.

- For cirka fem år siden flyttede havørnen ind i den lejlighed, der var blevet bygget til den af naturlige materialer et par år tidligere. Sidste år fandt den en mave, men det lykkedes først i år at få unger og få en af dem på vingerne, fortæller Bo Levesen.

Ryggen til havørnen

Nogen "flyvende dør", som havørnen kaldes på grund af sit enorme vingefang, ser vi ikke denne dag, hvor vi vender ryggen til skarvkolonien, skægmejserne, troldænderne og fjordens andre bevingede beboere, og begiver os ud på den gult afmærkede sti. For landskabet omkring Rands fjord er mindst lige så smukt og interessant som fjorden selv.

Vi går i kuperet terræn med småskove, enge, dyrkede marker, græssede overdrev og stejle dal-skrænter med løvskove. Her skaber kildevæld grundlag for en særlig flora og fauna, og vi er ikke gået mange meter, før naturvejlederen stikker hånden ned i, hvad der ligner et mudret vandløb.

- Det er ikke bare en åndssvag grøft. Det her er det pureste kildevand, og der er masser af liv i det. Tangloppen på stenen her siger, at der altid er vand her. Det tørrer aldrig ud, og det myldrer med dem. Havde årstiden været en anden, havde vi også fundet slørvinger og døgnfluer, men de er ude at flyve nu, siger Bo Levesen.

Stien fortsætter over Brøndsted Fælles og op i skoven, hvor et egetræ er ved at tabe kampen til et

større bøgetræ. Egen har lagt sig ud mod lyset på den åbne mark, og de tykke grene er vokset sammen på kryds og tværs.

Den klassiske kamp

- Det er den klassiske kamp mellem bøg og eg. Det kan ikke være flottere udfoldet end her. Bøg er et skyggetræ, hvis krone tager alt lys og ikke tillader noget liv i skovbunden. Den vokser op over egetræet, der ender med at gå ud, fortæller turguiden.

På begge sider af skovstien åbner landskabet sig pludseligt, og frem dukker en af de fem sidedale, der ligger som nærmeste naboer til Rands Fjord.

- Denne dal og Dybdal lidt længere oppe er fantastiske steder. Vi står i et af de mest centrale steder i Trekantområdet, og der er en ro af en anden verden, og der er masser af natur her på overdrevet, fortæller Bo Levesen.

Naturens nationalbank

Han bevæger sig ud på det afgræssede åbne areal og opdager hurtigt gule, slimstokkede vokshatte, der putter sig i græsset. De små svampe indikerer god natur, der har været afgræsset i årtier.

- Vi står midt i en super deluxe biobank. Det her er en lokalafdeling af naturens nationalbank, for her er så mange vigtige arter, vi skal passe på. Heldigvis er dalen fredet, og den største udfordring ligger i at passe de lysåbne områder. Skoven passer sig selv, men overdrevene og engarealerne skal afgræsses, understreger biologen.

VI BESØGTE RANDE FJORD I SEPTEMBER 2014

SKOVEN

Brandbjerg
Sønderskov
Mølholm
og Højen Ådale
Syvårssøerne
Munkebjerg Skov
Hastrup Plantage
Jelling Skov

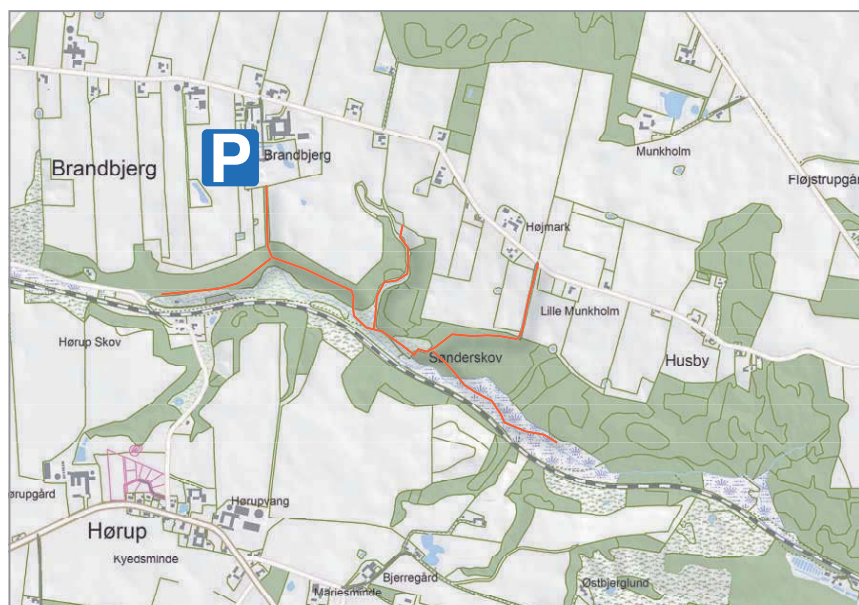
BRANDBJERG SØNDESKOV.
FOTO: MATHILDE BECH

Den urørte skov ser rodet ud, men for Westy Esbensen er det en af Brandbjerg Sønderskovs kvaliteter, fordi mange svampe og insekter bor i de faldne træer.

FOTO: MATHILDE BECH

■ **Brandbjerg Sønderskov** kan takke naturvejleder Westy Esbensen for sin urørte status

Spætten er en flittig gæst i skoven, hvor den yngler i hullerne i de mange gamle træer. På turen hører naturvejlederen blandt andet også en munk, en gærdesmutte og gøgen.

FOTO: MADIS FJELDSØ

Blå anemone er med til at indikere, at skoven ved Brandbjerg Højskole har eksisteret i mange år.

FOTO: MADIS FJELDSØ

BRANDBJERG SØNDERSKOV

■ Parkering ved Brandbjerg Højskole, Brandbjergvej 12, 7300 Jelling

■ GPS: 55°46'17.59"N, 9°28'18.32"Ø

Historien om den urørte skov

Af Torben Juhler

toju@vafo.dk

Et stort bøgetræ er knækket midt på stammen og står i skovbunden som en knækket blyant i størrelse XL. Den for længst visnede krone og de mange krogede grene ligger for stammens fod.

Som det vilte hoved på et dyr, der er adskilt fra kroppen.

Her i Brandbjerg Sønderskov kommer der ikke en skovarbejder og fjerner stamme og grene og friserer skovbunden.

Naturen skal klare sig selv, som den gjorde længe før, menneskene begyndte at udnytte skovens ressourcer.

Brandbjerg Sønderskov blev i 1997 udlagt til urørt skov.

Det betyder, at der ikke længere må plantes eller fældes træer. Grøfter og hegn må ikke vedligeholdes, og kun hvis et træ vælter ud over en af skovens stier, må det skæres op og skubbes ud til siden.

Det ser rodet ud

- Nogle synes, det ser rodet ud, når de ser sådan et træ ligge i skovbunden. Men sådan har der været skov i 3-400 millioner år. Det giver oplevelsen af en naturlig skov, og idéen er at få mere natur. Mange svampe og insekter er knyttet til faldne træer, som lang-

Slugten med Hørup Bæk i bunden blev dannet sidst i istiden, da regnvand og smeltevand fra isen gravede sig ned i landskabet, som er ren idyl i dag.

FOTO: MADIS FJELDSØ

somt nedbrydes, fortæller Westy Esbensen.

Det er historien om den urørte skov, naturvejlederen gerne vil fortælle her i den skovklædte sidedal til Grejsdalen.

Skoven har stor værdi

Og pensionisten er manden, der er årsag til skovens status.

Som naturvejleder i den gamle Jelling Kommune og lærer på Brandbjerg Højskole syntes han, det var synd, at der blev fældet 150 år gamle bøgetræer i højskolens privatejede skov.

Derfor tog han initiativ til udlægningen af de 34 kuperede hektar skov, og skolen fik en kompensation på en halv million kroner for indtægtsabet af den opgivne skovdrift.

- Mange mente dengang, at det var for lille en kompensation, men skolens bestyrelse valgte at sige ja, og i dag har skoven stor rekreativ værdi for skolens kursister, fortæller naturvejlederen.

Et dramatisk landskab

Turen begynder på Brandbjerg Højskoles parkeringsplads, og Westy Esbensen går videre gennem parken ad en noddeallé, indtil en lille og stejl sti fører ned i skoven.

Her oplever man tydeligt det dramatiske landskab med stejle dalskrænter i et landskab, som istidens gletsjere og issøer har formet.

Første gang naturvejlederen gør stop, er for foden af den knækkede stamme. Her finder han en grøn plante, som fortæller sin egen historie.

- Det er en stor frytlev, og den indikerer, at der er tale om en gammel skov. Den spreder sig meget

Westy Esbensen har fundet en stor frytlev, der indikerer, at skoven er gammel. Den rummer også en række sjældne planter som finger-star og flere orkideer som tyndakset gøgeurt og rederod.

FOTO: MATHILDE BECH

langsomt og er tegn på, at der har været skov her i mindst 200 år. Her går den sikkert tilbage til 1700-tallet, mens langt de fleste skove i Danmark er nye, for 1800-tallet var faktisk det tidspunkt, hvor der var færrest skove i Danmark, fortæller Westy Esbensen.

Han fortsætter turen ned ad den brede sti og kommer ned til Hørup Bæk.

Den fortsætter hen til en stor ellemose, der er en anden af skovens attraktioner. Elletræerne har fødderne plantet i den våde skovbund på et område, der er op til 50 meter bredt.

Masser af sommerfugle

- Skoven har en meget stor variation af planter, mere end 270 forskellige arter, hvilket er meget i en skov på denne størrelse. Det skyldes den meget varierede jordbund. Her er både sandet og leret jord, mose og skrænter, fortæller naturvejlederen, da en hare pludselig kommer løbende ad stien.

Den stopper op et øjeblik og sætter ind i skoven.

Her kan man også være heldig at se rådyr, ræv, grævling eller et

egern i Brandbjerg Sønderskov.

- Og så er der mange sommerfugle her. I 1998 indsamlede sommerfuglefolk 245 arter, hvoraf de fleste var natsommerfugle, mens der også blev fundet 10.000 eksemplarer af vårflyver, og en af arterne var ny for Danmark. Og så yngler spætten her i huller i de mange gamle træer, fortæller Westy Esbensen.

Kampen om lyset

Skovstien ender, og turen tilbage til Brandbjerg Højskole går via Brandbjergvej. Men inden naturvejlederen når så langt, gør han holdt neden for en stor lysning på en af skrænterne.

Her fældede man i 1997 indførte arter som sitkagran og rødgran, og de gamle nåleskovsarealer er ved at udvikle sig til en lys birkeskov.

- I dag vokser der brombær, hyld og birk. Men det er spændende at se, hvordan det ender. Om 50 år kan vi se, hvilke træer der vinder kampen om pladsen, siger naturvejlederen med passion i stemmen.

VI BESØGTE SKOVEN I JUNI 2012

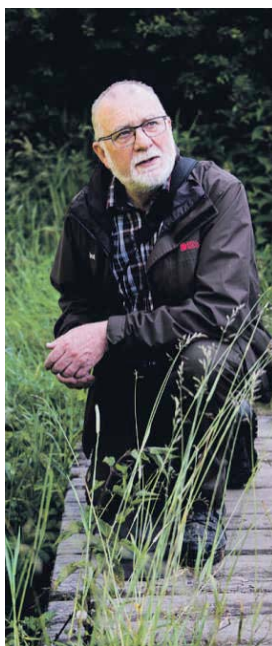
Naturområderne i Mølholm og Højen Ådal ligger ganske tæt ved de store boligområder i det sydlige Vejle.

FOTO: METTE MØRK

Stormen Bodil lagde mange af træerne i nåleskoven ned, og siden har Vejle Kommunes skovafdeling lagt de sidste enkeltstående træer, så nyt kan vokse frem.

FOTO: METTE MØRK

Det meste af Højen Ådal er dækket af skov, og her trives svovlsporen på nogle af løvtræerne.

FOTO: MADSD JELDSØ

Man skal passe på ikke at træde på en frø på stierne i den tid, hvor de i millionvis søger op på land.

FOTO: METTE MØRK

Steen Hedrup sidder her ved Mølholm Bæk, som har en stående bestand af bækkørreder. Det dokumenterer, at der er massevis af insekter, som ørrederne lever af.

FOTO: METTE MØRK

■ Mølholm og Højen Ådale ligger ganske tæt ved de store boligområder i Vejles sydlige udkant

Mølholm Ådal er et varieret naturområde med både sø, skov og enge, og her er der fine stier rundt i dalen. FOTO: METTE MØRK

MØLHOLM OG HØJEN ÅDALE

■ Parkering ved Skoleskoven, Sønderdalen ved motorvejsbroen, 7100 Vejle
■ GPS: 55°40'23.13"N, 9°33'4.97"Ø

De hemmelige dale

Af Torben Juhler

toju@vafo.dk

En musvåge kommer majestætisk flyvende hen over den engklædte skrånning og sætter sig i et kirsebært træ.

Hvilke andre steder end her kommer du så tæt på en musvåge?, spørger naturvejleder Steen Hedrup uden at forvente et svar.

Både Højen Ådal - som vi står midt i - og naboen Mølholm Ådal er bynære, grønne oaser.

Men trods beliggenheden med Vinding, Søndermarken og Løget som de nærmeste naboer, er de to dale for de fleste vejglensere velbevarede hemmeligheder.

Alle kender Munkelbjerg, Nørreskoven, Sønderskoven og Kogens Kær, men ikke ret mange kender de to dale. Mange, jeg har med på ture, bliver meget overraskede over, hvor fantastisk der er herude, siger Steen Hedrup.

De mange stier og markveje, der krydser ådalene, bliver dog flittigt brugt af motionister, børnehaver og folk fra nabolaget, som lægger gåturen i det grønne.

Fejlslagen skoleskov

Vil man have sol på kinderne, er Mølholm Ådal med sine åbne engområder at foretrække, mens man finder skygge under skovens træer i dalen på den anden side af Grønlandsvej.

Vandturen begynder ved parkeringspladsen ved Skoleskoven, som kronprins Frederik åbnede ved Sønderdalen for snart 20 år siden. I dag fremstår samlingen af

de 52 træarter som de gode hensigtsprojekter, men også som et fejlslaget ét af slagsen.

Det ser lidt underligt ud, at der pludselig står en kreds af tujaer på engarealet.

Planen var, at Skoleskoven skulle kunne ses fra motorvejen og fungere som et sted, hvor børnene skulle lære om de forskellige træer. Men det bliver ikke brugt efter hensigten, og kan vi lære børnene om de fem mest almindelige nåle- og løvtræer, er det fint, siger Steen Hedrup.

Lyngen tog magten

Netop motorvejen og lyden fra den forsvinder hurtigt, jo flere læbælter vi passerer på den gamle markvej, vi går ad langs de tidligere marker.

Jorden her har været opdyrket, men jorden har tilsyneladende været for dårlig, for på et tidspunkt er man stoppet, hvorefter lyngen tog over. Det fandt vi ud af, da vi for en del år siden fik lov til at bryde et af digerne med læhegn. Her fandt vi hedelyng og engelsk visse, som er typiske på herder. I dag bliver området afgræsset, så vegetationen holdes nede, fortæller naturvejlederen, da han forlader markvejen.

Oasen følger åen

Han sætter sig på en lille bro, der er lagt over Mølholm Bæk, en af områdets herligheder. Vandløbet, der har sin egen bestand af bækørreder, går hele vejen ned til skoven og danner en oase på begges sider.

Når du har et vandløb som det-

Døgnfluen "rhitrogena germanica" lever i Højen Å og ikke andre steder i Danmark. FOTO: MADSE FJELDØS

te, får du de træer, der hører med. Det er pil og elm, der står i vand, og det giver masser af liv. Vi har blandt andet munken og gulspurven her, fortæller Steen Hedrup. Kort efter skifter naturen karakter igen, da vejen passerer en nåleskov. Den ligner dog langt fra sig selv, idet stormen Bodil rasen i 2013 gik hårdt ud over den nu helt åbne plads.

Et stort antal grævlinge

Her mellem de faldne stammer står et rådyr og nipper friske skud i skovbunden. I samme bund viser naturvejlederen flere store huller, som er ind- og udgange for den grævlingefamilie, der bor i graven.

Selvom det efterhånden er adskillige måneder siden, ungerne

kom til verden, er de stadig hjemme.

De flytter ikke hjemmefra, før de er et års tid gamle. De bliver ofte, indtil de jages ud, fortæller Steen Hedrup, der viser de friske spor omkring graven. Her i Mølholmdalen er der to aktive grave, mens Sønderskoven tæller hele syv familier.

Der er tæt på at være lige så mange grævlinge som rådyr i Sønderskoven, hvor bestanden er omkring 30-40, fortæller han.

Fire millioner tudser

Markvejen går over i en sti, som går op i terrænet, da vi pludselig står oven for den største af Mølholmdalens søer.

Husene på Sandnæsvej har en flot udsigt over dal og sø, og naturen kommer af og til på helt tæt besøg. Ikke mindst som nu, hvor det er svært ikke at træde på en af de mange små frøer, der vrirler over stierne.

Jeg tror, at der lige nu bliver klækket mellem tre og fire millioner haletudser her, og omkring en million af dem når op ad vandet og søger op ad skrånningerne. Mange når helt op på folks græsplæner, og hvis du har terrassedøren stående åben, kommer de helt ind i folks stuer. I søen er der også troldeunger, gråstrubet lappedykker og blishøns med unger, fortæller naturvejlederen.

Området omkring søen ligger helt åbent og giver gode vækstbetingelser for blandt andet den freddede orkidé, majgøgeurt, mens guldsmedene sværmer, og snogen soler sig på skrånningen.

Det er et engområde med tørreng, som du ikke ser ret mange steder. Du skal ud til Rugbjerg Mølle for at se noget lignende med så meget natur, lyder det begejstret fra naturvejlederen, da han krydser Grønlandsvej.

Det reneste vandløb

Bag husene langs indfaldsvejen falder landskabet drastisk og i bunden af Højen Ådal kan man tydeligt høre åen, der er et af Danmarks reneste vandløb.

Højen Å er fantastisk, og når vandet er så rent, skyldes det de gode skrånter, som ikke kan dyrkes og derfor ikke gødes. Åen er dækket af skov, som gør, at den ligger i skygge, hvilket giver et koldt og iltrigt vandløb. Det giver en kæmpe variation af vandlevende insekter som slørvinger, døgnfluer og vårflyer, fortæller vejlederen.

En sjælden beboer

Den mest kendte beboer i Højen Å er en lille fyr med det ordrette navn "rhitrogena germanica". Det er en døgnflue, der i Danmark kun lever her i det lokale vandløb.

Den charmerende isflugl kan man også ofte støde på, når den kommer jagende hen over vandløbet. Den bygger rede i skrånterne, hvilket der er rige muligheder for.

Den kan få op til tre kuld om året, og der er pæne chancer for at opleve den i løbet af dagen. Det samme er tilfældet med bjergvipstjerten, siger Steen Hedrup.

VI BESØGTE ÅDALENE I JULI 2014

Syvårssøerne er et mysterium for videnskaben, men teorien er, at fænomenet skyldes grundvandet, som står og vipper i området. Billedet er taget, mens slettelandskabet var ved at forvandle sig til sø i 2012.

Mysteriet i plantagen

Af Torben Juhler

toju@vafu.dk

Det er sjældent, to attraktioner ligger side om side. Legoland og Lalandia er et godt eksempel, men i naturen forekommer det også. To af de helt store naturlige attraktioner i Vejle Kommune ligger således med få hundrede meters mellemrum på hver sin side af Bøgvadvej ved Randbøl.

Syd for vejen ligger den 706 hektar store Randbøl Hede med sine lyngklædte vidder og høje sandflugtsklitter.

På den nordlige side kan man gå ind under granerne i Frederikshåb Plantage, hvor et vaskeægte mysterium pludselig åbenbarer sig. De skovklædte bakker bliver med ét afløst af et stort åbent og frodigt slettelandskab, hvor vandet atter er begyndt at forvandle den centrale del af plantagen til små og store søer.

Her er Syvårssøerne atter ved at leve op til deres navn efter et par

år, hvor der ikke har været en dråbe vand på de store grønne arealer.

Syv er et magisk tal

Når de hedder Syvårssøerne, er det, fordi syv altid har været et magisk tal. Nogle tror, det er, fordi det passer med hvert syvende år, men vi har dokumentation for, at det svinger utroligt meget, fortæller naturvejleder Gert Hougaard. Dokumentation har han eller videnskaben dog ikke.

Der er noget uforklarligt ved søerne. Der er ingen sammenhæng med nedbør og våde vintre. Men det er vores bud, at grundvandsmagasinet står og vipper lidt. Det staves måske op vest for højderyggen, hvorfra det burde ende ude i Vesterhavet. Men det kan være, at de store sandflugter har lavet en prop i afløbet mod vest. På et tidspunkt tipper grundvandet mod øst igen, og så bliver der tørt her. Men vi har ingen klippefast forklaring, fortæller naturvejlederen.

Den skiftende vandstand spiller en stor rolle for vegetationen på det skiftende sø- og slettelandskab. Hvis ikke vandet kom sivede op fra undergrunden, vil området vokse helt til.

Lyngplanterne forsvinder, når vandet er her, og så tager tagrørsformationerne over. Nogle gange kan man høre viben, men her kommer også vadefugle. Variationen er med til at gøre området spændende. Men vandet er her ikke længe nok til, at der etableres en stor rovfiskebestand. Til gengæld kommer der padder her, fortæller Gert Hougaard og vender tilbage til historien om sandet i plantagen.

Han står netop i et af resultaterne af den sandflugt, som har været med til at forme naturen både i Frederikshåb Plantage og de store klitter på Randbøl Hede.

Vores egen Råbjerg Mile

Det her er vores lille Råbjerg Mile, hvor vinden bliver ved med at holde liv i klitterne. Sandet er

blæst fra Vestjylland mod øst, og det startede allerede i stenalderen, hvor vestenvinden havde frit råderum og det blev forstærket i 1600- og 1700-tallet, hvor vi havde gigantiske sandflugter, fortæller Gert Hougaard og lader fine, hvide sandkorn sive ned fra sin hånd.

Skovhugst og tørvegravning var blandt årsagerne til, at vinden kunne bære sandet så langt. Heden er menneskeskabt natur, og store dele af Jylland var i 1800-tallet og 50-60 år frem dækket af hede. At det ikke er noget nyt fænomen, kan ses på klitterne på Randbøl Hede.

På Stoltenbjerg, den højeste af hedens klitter - der sagtens måler sig med Vestkystens klitter - er der på den store hvide bakke et sort og hårdt bånd i sandet godt tredjedelede oppe ad den bløde skrænt.

Ved hjælp af termoluminescens kan man måle, hvornår sandet her sidst har været eksponeret for sollys. Altså hvornår det sidst var ude at flyve. Målinger neden for

den sorte stribe siger 5800 år før Kristi fødsel. Ovenfor er det for cirka 400 år siden. Den sorte stribe er klittens gamle overflade, der var toppen af klitten siden stenalderen, indtil de store sandflugter i 1600-tallet lagde seks-syv meter sand ovenpå, fortæller Gert Hougaard, som ikke er tvivl om, hvor plantagen og heden er en udflugt værd.

Det er, fordi området ved Syvårssøerne er så udansk. Det er som at gå ved en svensk skovsø, og samtidig kommer vi som østjyder tæt på det vestjyske med klitterne. Landskabet byder på store overraskelser, for pludselig åbner det kæmpe hedelandskab sig.

Kontraster og variationen er så stor fra de store, åbne landskaber til den lukkede plantage. Der er så meget natur, geologi og kulturhistorie i området og så meget at tage fat i som formidler. Lige meget hvem du tager med herud, kan man finde noget, der taler til dem, siger naturvejlederen.

VI SÅ SYVÅRSSØERNE I JULI 2012

■ **Syvårssøerne** i Frederikshåb Plantage er så at sige en kamæleon i kæmpestørrelse. Området skifter mellem at være sø og slette, og videnskaben har ingen forklaring

Indsat: **Hugormen**, Danmarks eneste giftsslange, trives i klitterne og på heden.

Med lidt held kan man være heldig at se den rødryggede tornskade i Frederikshåb Plantage. FOTO: MADIS FJELDSØ

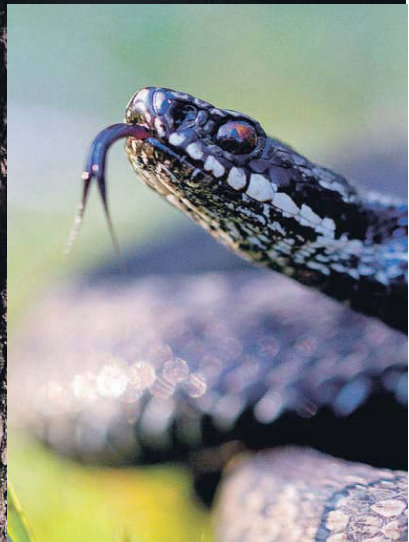
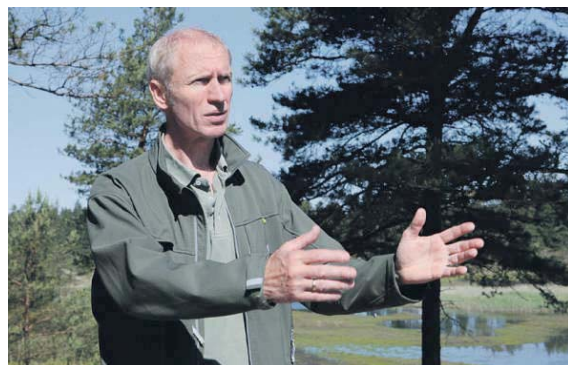

FOTO: BENNY F. NIELSEN / MADIS FJELDSØ

Når man hører en trompeteren i det fjerne, er det signal om, at tranen er på vej over Randbøl Hede. FOTO: MADIS FJELDSØ

Bombefly og krigsfanger

Der er ikke kun natur, men også mange kulturspor ved Randbøl Hede og Frederikshåb Plantage. Det første spor finder man lige uden for plantagen, hvor store volde former et stort T.

- Det er et gammel flyverskjul fra 2. Verdenskrig. I lavningen gemte tyskerne deres store fly, blandt andet deres bombefly. Der er ikke langt over til Vandel Flyveplads, som tyskerne anlagde. Der er 16 mindre flyverskjul ude på heden, fortæller Gert Hougaard.

Diget rundt om Frederikshåb Plantage er gravet af noget så paradoksalt som danske krigsfanger i dansk fangenskab.

- Englænderne havde taget dem til fange på Anholt, som de havde besat i 1811. I stedet for at tage danskerne med hjem som krigsfanger, blev de 30 soldater og to underofficer sendt til skovrideren i Randbøl, der satte dem til at reparere digerne. TJU

Plantager er tilplantede heder, og ved Frederikshåb kan man opleve begge dele med få hundrede meters mellemrum, forklarer naturvejleder Gert Hougaard. FOTO: BENNY F. NIELSEN

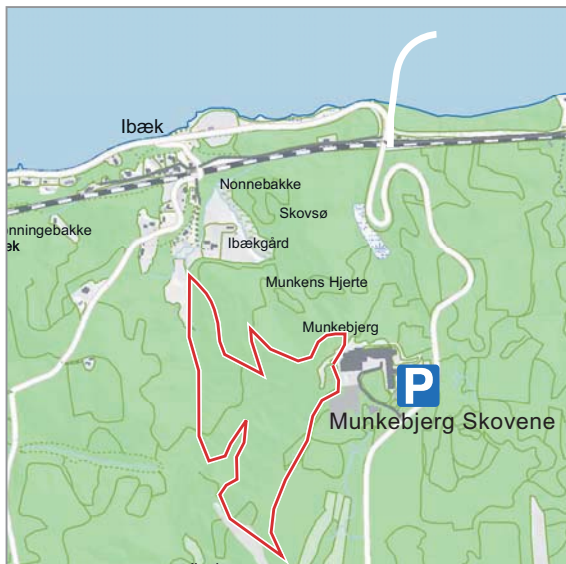
SYVÅRSSØERNE

■ Søerne ligger i Frederikshåb Plantage. Parkering: Bøgvadvej 121, 7183 Randbøl
 ■ GPS: 55°40'16.33"N, 9°10'24.31"E

■ **Munkebjerg Skov** er kendt viden om - for eksempel kan mange huske historien om den rullende trappe ved hotellet. Men her er også imponerende udsigter, så det er let at få smukke motiver med sig hjem i kameraet eller telefonen. Og skoven svaler på en varm sommerdag

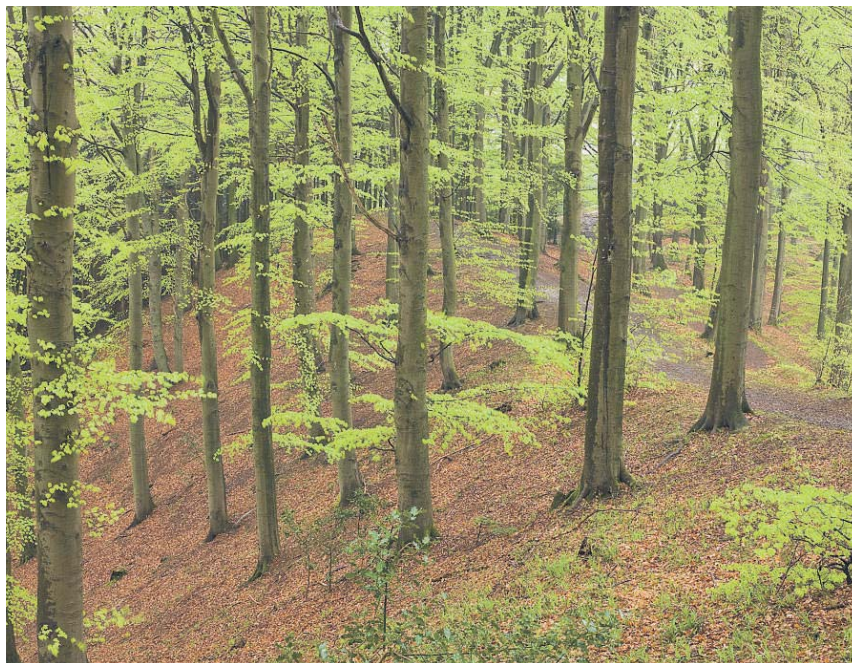
Postkort fra Munkebjerg

MUNKEBJERG SKOV

■ Parkering ved Munkebjerg Hotel, Munkebjergvej 125, 7100 Vejle
 ■ GPS: 55°41'10.32"N, 9°37'1.38"Ø

Munkebjerg Skov er måske allersmukkest, lige når bøgen springer ud.

FOTO: MADS FJELDSDØ

Af Torben Juhler

toju@vafo.dk

Få steder i Vejle er kendt viden om som Munkebjerg. Denne kuperede skov, hvor bøgen altid står på spring som den første i foråret, og hvor det gamle badhotel, den rullende trappe og æslet Peter tiltrak gæster fra det meste af landet.

I dag er hotellet moderne, rulletrappen er væk, men Munkebjergs magi er her stadig. Den oplever man få meter fra hotellets parkeringsplads, hvor traveturen tager sit udgangspunkt.

Umiddelbart neden for hotellet finder man et motiv, et vejlensisk kamera ikke finder smukkere andre steder i den lokale natur.

- Du finder ikke et område i Vejle, der har flottere udsigt, siger naturvejleder Steen Hedrup, da han gør sit første stop ved den udsigtskile, hvor Vejle Kommune har fået Naturstyrelsens tilladelse til at holde træerne nede.

Man føler stolthed

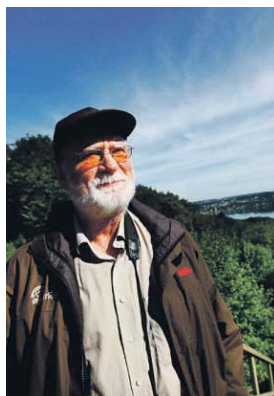
Med naturvejlederens egne ord er det et grønt billede med blå i midten, for nedenfor den grønne Munkebjergskov sejler bådene på den blå fjord, mens byens røde tegltage dukker op på den anden side af fjordbroen.

Hvis ikke man har siddet på den bænk og følt en lille smule stolthed ved at bo netop her, så burde man tage af sted nu, hvor himlen er med til at farve postkortet fra Munkebjerg.

Her er skoven ikke kun kendt for sin udsigt, sin bog og sit hotel. For naturkendere vil vide, at Munkebjerg også gemmer på Dan-

marks eneste bestand af det giftige nåletræ taks.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

Steen Hedrup kan komme på Munkebjerg igen og igen, fordi naturen her hele tiden er i forandring.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

marks eneste bestand af det giftige nåletræ taks.

Den er så giftig, at den slår en hest ihjel, hvis hesten tygger i taksen. Det kan være forklaringen på, at taksen er fældet så mange andre steder.

Slår man taks op i en bog med grønt indhold kan man læse, at taksen bliver op til fem meter høje. I Munkebjerg er de højeste 10 meter, hvilket vidner om, at bestanden på stedet er gammel.

- Da man i sin tid lavede jernbanen her, opdagede en engelsk ingeniør nogle taks, der ikke var set andre steder i Danmark. Universitet blev sat på opgaven og konstaterede, at der var tale om en oprindelig taksbeplantning, som blev den første bestandsfredning i Danmark. Det var tilbage i 1937, og i dag findes taks stort set ikke andre steder i naturen. Vi ser den kun på kirkegårde og i haver, fortæller Steen Hedrup.

Han fortsætter rundt om hotellet, hvor udsigten over mod Bredballe er en god konkurrent til det tidligere motiv på turen. Herfra

Havørreden bliver ved med at vende tilbage til Ibækken for at gyde i november og december, og på rette tid kan man se mange småfisk i det klare og kølige vand. Den tætte skov og det faktum, at skråningen er nordvendt, holder vandet køligt.

FOTO: DAN BACH KRISTENSEN

går vi ned ad den trappe, som fører væk fra solen og ned i skovens mørke. Her fortsætter stien op i, hvad naturvejlederen betegner som troldeskov med tykke og krogede ege- og bøgetræer, der er mellem 150 og 200 år.

- Når bøge- og egetræer er gamle, men ikke ret store, bliver træerne helt knudrede. Alle træer i denne del af skoven har samme alder, men de har meget forskellig størrelse. Det skyldes, at nogle af dem står på så sandet jord, at de ikke vokser ret meget. Ved nogle af dem er underlaget skyllet helt væk, så man kan se træernes tæer, fortæller Steen Hedrup og peger på det blotlagte rodned.

Der sker noget hele tiden

Troldeskoven går på en falsk bakkemed et dramatisk fald skabt af istidens smeltevand i en skov, som er naturvejlederens foretrukne, når han skal vælge mellem Vejles bynære skove.

- Munkebjerg er utrolig varieret og en af de skove, jeg kan gå i igen og igen. Der sker noget i løbet af

dagen og hele året rundt, for den har det hele. Jordbundsforholdene veksler fra den fedeste skovmuld til de mest sandede jorde, og her er både bøge- og nåletræer. Den store variation giver en rigtig stor biodiversitet. Nogle steder ligger altid i skygge, mens andre dele af skoven ligger i sol det meste af dagen, og det tiltrækker forskellige planter, insekter og dyr. Det kølige og fugtige giver en del orkideer gode muligheder, mens de tørre områder med nåletræer tiltrækker mange forskellige insekter og blandt andet spættten. Sortspættten, der er Danmarks største spætte, får sine unger her, fortæller Steen Hedrup, da han får øje på en skovhuleløbe.

Det er en af skovens orkideer, og med lidt held kan man også finde skovgøgelilje og ægbladet flig-løbe på Munkebjerg. Her er også flere blåbærholme, hedelyng og kæmpestar, der er et halvgræs, som er så sjældent at det er på Naturstyrelsens Rødliste.

Og om efteråret er Munkebjerg velsignet med en stor variation af

Almindelig jomfruhår er Danmarks største landmos, der har op til en halv meter lange, ugrenede stængler.

FOTO: MADS FJELDSDØ

svampe. Så der er ikke noget at sige til, at naturfolk er glade for Munkebjerg, og det er ørrederne også.

Ibækken løber for foden af Munkebjerg, og langt den største strækning går i skyggen fra de store træer.

Guf for havørreder

- Ibækken har en selvproducerende bestand af ørreder med seks til otte fisk per kvadratmeter. Det er et køligt vandløb, for der er aldrig sol hernede, men der er altid vand og strøm på grund af faldene, og derfor er det altid meget ilt-holdigt vand. Der er en god gruset bund, hvor fiskene gyder i november og december, og der er masser af insekter, og vi har også isfuglen hernede, siger naturvejlederen med en god portion begejstring i stemmen.

Postkortet fra Munkebjerg rummer langt mere end udsigt, farver og kuperede stier. Her er masser af liv og nok til adskillige udflugter året rundt.

VI VAR PÅ MUNKEBJERG I JULI 2013

Danmarks mest vandrige å løber gennem Hastrup Plantage, som er det sidste stykke skov på Skjern Ås vej mod Ringkøbing Fjord.

FOTO: MADIS FJELDSØ

■ Hastrup Plantage ligger

Træløberen klatrer rykvis op ad stammerne i spiraler i sin søgen efter insekter.

FOTO: MADIS FJELDSØ

Øst o

Af Torben Juhler

toju@vafo.dk

Soprene fra en tid, hvor folk tænkte mere på at få mad på bordet end på naturens ve og vel, er stadig synlige i Hastrup Plantage i Vejle Kommunes allernordligste hjørne.

Her ved overgangen mellem den jyske højderyg og den vestjyske hedeslette ligger et smukt skovområde, som Skjern Å løber gennem.

I åen - omkring 500 meter inde i skoven - ligger beton- og stålresterne fra en installation, der lokalt har gjort sit til, at ålen er en truet dyreart.

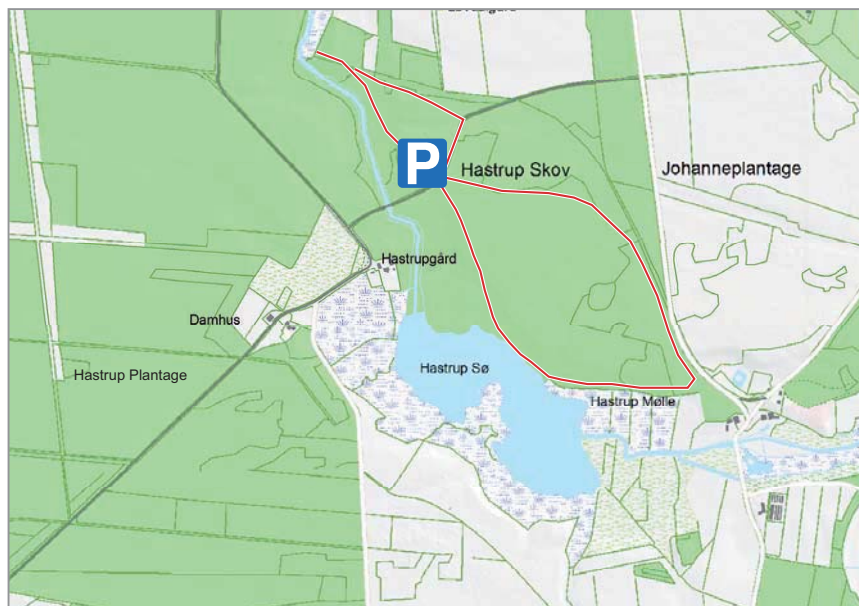
- Vi står ved en ålekiste. Den tidligere ejer af vandløbet havde en privilegeret ret til at fange alle de ål, der var her. Det gjorde man ved at spærre siderne af, så vandet løb gennem midten, hvor man satte et gitterværk op, så ålene via et afløbsrør i siden havnede i en kasse. På den måde fangede man alt, hvad der kom nedstrøms, fortæller biolog Bo Levesen.

Bidemærker i træerne

Ålekisten var en form for dæmning, der blev brugt lejlighedsvis, og det bliver der igen bygget i Skjern Å. Men denne gang er det ikke lodsejere - men bæveren, der er på spil.

I maj 2013 opdagede et par borgere fældede træer med tydelige bidemærker fra en bæver ved Pomphole nord for Thyregod, og Bo Levesen konstaterede hurtigt, at der formentligt var tale om en enlig han på jagt efter nyt territorium i Skjern Å.

ved overgangen mellem den jyske højderyg og den vestjyske hedeslette. Her har Skjern Å muligvis fået en ny beboer

Dyrelivet omkring Hastrup Sø er rigt. Lige fra blåvinget pragtvandnyfme til musvåge og duehøg, der begge yngler her.

FOTO: MADS FJELDSE

HASTRUP PLANTAGE

- Parkering, hvor Hastrupvej krydser Skjern Å
- GPS: 55°56'38.75"N, 9°15'2.11"Ø

g vest mødes i bæverland

Biolog Bo Levesen har kastet sig over sin darling, et væltet egetræ, der trods sit forfald er fyldt med liv.

FOTO: METTE MØRK

En bæverdæmning som denne kan blive virkelighed her.

FOTO: MADS FJELDSE

Ålekisten, som Hastrupgård har rettighed til, blev renoveret i 1990. Ikke for at fange flere ål, men for at opretholde det specielle vandmiljø.

FOTO: METTE MØRK

Om den har slået sig ned i Vejle Kommunes del af åsystemet, ved biologen ikke, men turen i Hastrup Plantage og ved Kulsø er også en jagt på spor efter bæveren.

Kuperet bøgeskov i vest

Vi finder den nu ikke denne eftermiddag. Men Bo Levesen vurderer, at efterkommeren af de 18 bævere, der i 1999 blev sat ud i Klosterhede Plantage i Vestjylland, stadig er i det midtjyske område. Og måske tæt på Hastrup Plantage, der er en blanding af flere landskaber.

- Her i plantagen blandes vest og øst sammen. Det er specielt at stå her i vest i læ af bøgeskoven og det kuperet terræn, vi normalt kun ser i det østjyske. Det her er

det sidste sted, hvor der er decideret skov omkring Skjern Å på dens vej til Vestkysten, og vi har også røn, ædel- og rødgran i én pærevælling, fortæller Bo Levesen og peger på et gammelt egetræ, der er væltet og delvist nedbrudt.

- Det er en af mine darlings. Det er skønhed i forfald. Se spættten, der har været i gang her, og selv om træet er dødt, er der startet nyt liv i det. Hele nedbrydningsfasen går i gang i sådan et træ, og både svampe og smådyr kan leve fint her, siger biologen.

Han er begejstret for naturskoven - eller den urørte skov. Den form for skovdrift, hvor Vejle Kommune vælger at lade væltede træer ligge, som de er faldet til

glæde for netop svampe og smådyrene.

Men han er alt andet end begejstret for fiskenes muligheder i den del af Skjern Å, der løber gennem både Rørbæk Sø, Nedersø, Kulsø og Hastrup Sø.

Dødelig at spise

- Æen her kunne være et gode gydeområde for både laks, ørred og skalling, men der er to spærringer ved to elkraftværker i Ikast-Brande Kommune og en tilbage ved Hastrup Mølle i Vejle Kommune, fortæller Bo Levesen.

Han får øje på en gifttyde, der har slået sig ned ved åkanten, og den er ikke til at spøge med.

- Den er hamrende giftig. Spiser du blot en flig af bladet, er det far-

vel. Hvert år dør der køer, fordi de spiser af den. Gifttyden er i familien med bjørneklo, men den er ikke så udbredt, fortæller han på den korte gåtur tilbage til parkeringspladsen ved Hastrupvej.

Bregnen udkonkurrerer alt

Vi fortsætter over vejen og hen mod Kulsø i jagten på spor efter bæveren, hvor biologen hæfter sig ved et område med ørnebregner. De er ikke et problem i Danmark, men det er de i dele af Wales.

- Ørnebregnen er en giftig plante, der er kræftfremkaldende, og i flere områder i Wales har man måttet opgive at indvinde grundvandet på grund af ørnebregnen. Den udkonkurrerer alt andet, men den er heldigvis ikke så inva-

siv, fortæller Bo Levesen.

Alle søer, der er forbundet med Skjern Å, ligger her i dette område, hvor tre kommuner, Vejle, Hedensted og Ikast-Brande, mødes. Hastrup Sø er den sidste naturlige sø på Skjern Å, og søen er i princippet blot en udposning på den vandrige å.

- 15 procent af alt det regnvand, der falder over Jylland, havner i Skjern Å, der løber ud i Ringkøbing Fjord, fortæller Bo Levesen.

Områderne omkring Rørbæk Sø, Hastrup Sø og Kulsø markedsfører Give som Danmarks svar på Gardasøen, og idyllisk er det i hvert fald og stå ved bredden og spejle ud over søen, mens solen blinker i det grågrønne vand.

VI BESØGTE PLANTAGEN I JULI 2013

■ **Jelling Skov** er nærmeste nabo til byens golfbane, så hvorfor ikke supplere de 18 huller med en skovtur?

Amerikansk kæmpegran hører egentlig til på USA's vestkyst. Men de harpiksrigge træer trives også ved Jelling.

FOTO: MADS FJELDSDØ

JELLING SKOV

■ Parkering ved Abrahamssens Gård, Skovgade 27B, 7300 Jelling
■ GPS: 55°44'39.29"N, 9°25'29.33"E

Et stykke grønt med grønt på

Af Jesper Werge

jewe@vafo.dk

En vandretur med den forhenværende naturvejleder - og nuværende natursker - Westy Esbensen er som at gå ud i det grønne med et omvandrede leksikon. Og på samme måde, som da man lå plantet i dagligstuen med forældrenes udgave af Lademanns farverige leksikon i 1970'erne, er den næste historie som regel mere spændende end den forrige.

Scenariet er skovområderne syd for Jelling - ad Skovgade til, hvor den går over og bliver en integreret del af golfbane og skov.

Vi har fået lov at låne et par timer hos Westy Esbensen, der om nogen kender til inventaret i både skovbund og lufrum.

Plante med fletninger

- Der er vitterligt så mange ting at kigge på i den her natur, og der går meget sjældent en dag uden, at jeg er ude og se nærmere på områderne, fortæller Westy Esbensen, der selv er bosat ved Hygum på den anden side af Jelling.

Mødestedet er ved Abrahamssens Gård, og turen afbrydes efter få meter ved fundet af aks rapunzel.

- De fleste kender godt historien

En brændenælde brænder slet ikke, når man bare håndterer den rigtigt. Westy Esbensen véd, hvordan man stryger planten med hårene...

FOTO: JESPER WERGE

Det er ingen tilfældighed, at netop denne bregne kaldes en ørnebregne. Et snit i stængelen fremtryller aftegningen af en ørn.

FOTO: JESPER WERGE

om den her smukke pige, der siddet uhjælpe ligt låst inde i et tårn. Hun lader sit hår gro og flette, og på den måde kan en barmhjertig mandsperson kravle op ad håret og redde hende ned. Hun hed Rapunzel, og denne ret sjældne plante har fået sit navn derfra. Det ser ud som om, at den er flettet. Det er faktisk en blomst, der er i familie med klokkeblomsten, og det er ikke lige til at se, fastslår Westy Esbensen, mens en stor brombasse letter fra et kort visit i en aks rapunzel.

Westy Esbensen påpeger, at der stort set hører en historie eller et eventyr til hver eneste plante og træ i skoven, og meget tyder på, at han kender de fleste.

- Man regner med, at over halvdelen af alle planter i Danmark i en eller anden form har været brugt som medicin. Mange med

held, men givetvis også nogle, hvor det ikke har haft den ønskede effekt, fortæller Westy Esbensen, men vi vandrer videre med bøgeskov til venstre og nåleskov til højre.

Av, av, av for en nælde!

Nåleskoven rummer træer, som hurtigt skyder op i den endelige højde, der ligger omkring 30 meter. Og når først den højde er nået, trives grantræerne tilsyneladende så godt, at de typisk bliver omkring 100 år.

- Det er amerikanske kæmpegran, som normalt huserer på vestkysten i USA. De rummer en hel del harpiks, som ofte lægger sig i sådan nogle årer under barken. Man kan sagtens klemme harpiksen ud, fortæller naturvejlederen, mens han klemmer et skvæt af den klistrede masse ud.

Et hav af brændenælder passeres umiddelbart efter, at vi er kommet ud af den tætte skov - og barnedoms minder om, at man sagtens kan håndtere en brændenælde uden at brænde sig, skal naturligvis efterprøves.

- Det er ikke noget problem, det handler bare om at undgå de her små hår, som både sidder på bladene og på stængelen, fortæller Westy Esbensen, mens han igen og igen - og uden at fortrække en mine - lader hånden glide ned over brændenældeplanten.

Det er tydeligt, at naturmanden véd, hvordan nælden skal stryges.

Samtidig beretter han, at man tidligere brugte stænglerne fra brændenælderne til at flette tøj med, men at det typisk kun skete i krise- og krigstider, da det er et lidt besværligt projekt at udvinde trådene.

- Man siger også, at brændenælderne kan være gode mod gigt. Nogle har brugt at slå planterne ned mod det led, hvor gigten plager, og det skulle faktisk hjælpe, fortæller Westy Esbensen, som mener, at det kan hænge sammen med, at blodcirkulationen forbedres.

Et af turens visuelle højdepunkter indtræder, da Grejs Ådal toner frem forude. Især med en skinnende sol på himlen er det syn helt fantastisk - så er der ikke meget, som kan slå en dansk sommerdag.

- Man kan tydeligt fornemme, hvorledes områderne er blevet formet af istidens regeren. Smeltevandet har været med til at danne de forskellige dale, som er ret unikke, fortæller Westy Esbensen, mens han peger ud i horisonten.

VI BESØGTE JELLING SKOV I JUNI 2013

Jelling Skov ligger ganske tæt ved byen, men rummer storslåede udsigter.

FOTO: MADS FJELDSØ

det åbne land

Runkenbjerg
Omme Å
Store Vandskel
Oddebæk
Nybjerg Mølle-
fredningen

TÅGELUND OVERDREV,
NYBJERG MØLLE-FREDNINGEN.
FOTO: MADIS FJELDØ

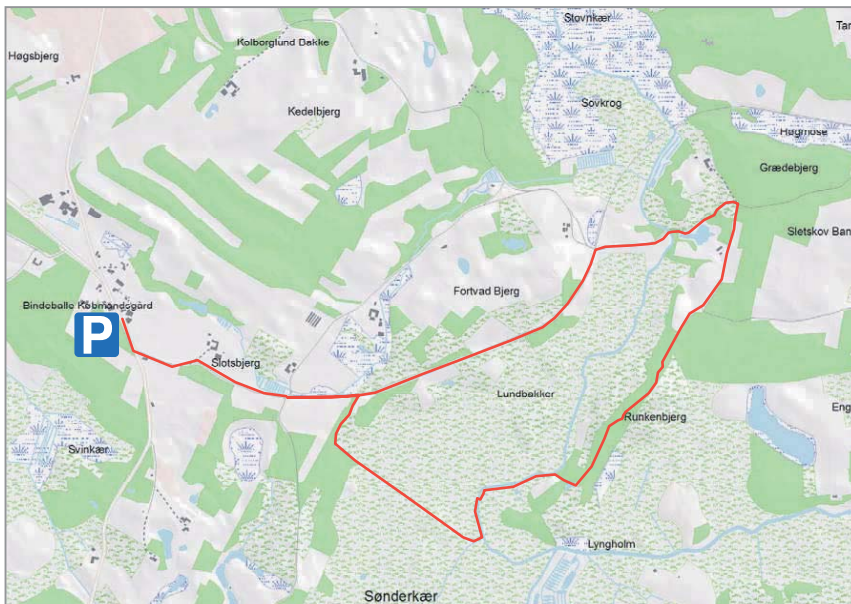
■ **Runkenbjerg** ved Bindeballe hæver sig højt ud i Egtved Ådal og Vejle Ådal, der mødes for foden af bjerget

Dagpåfugleøje findes i det meste af Europa og ses ofte ved Runkenbjerg.
FOTO: MADS FJELDSØ

RUNKENBJERG

■ Parkering ved Bindeballe Købmandsgård, Bindeballevej 100, 7183 Randbøl
■ GPS: 55°39'23.07"N, 9°15'37.24"Ø

Halvøen forener de grønne dale

Af Torben Juhler

toju@vaf0.dk

Det er en skam, at den newzealandske filminstruktør Peter Jackson aldrig har hørt om Runkenbjerg. Havde han lagt turen forbi Bindeballe og Tørskindengen, var der gode chancer for, at naturområdet nord for Egtved var brugt som location i Ringenes Herre-trilogien.

Hobbitternes grønne dal kunne sagtens ligge for foden af halvøen, der hæver sig majestætisk i landskabet.

Det er her, Egtved Å og Vejle Å forenes. De to ådale, der kommer fra henholdsvis syd og nord, mødes i en mosaik af forskellige naturtyper. Her er de grønklædte bakker og de udstrakte dalstrøg, enge og krat, og så langt øjet rækker, snor åerne sig ud i horisonten.

Krondyr og uroksker

Området omkring Runkenbjerg er ubeboet og har været fredet siden 1980. To gårde er fjernet fra området, men mennesket har længe været tiltrukket af de idylliske omgivelser, der ligger gemt fra de større veje.

På hver eneste bakketop har der ligget en stenalderboplads. Du kan stadig finde flinteafslag i

Runkenbjerg er ifølge Peer Høgsberg det eneste sted i verden, hvorfra man kan se både en smeltevandsdal og en tunneldal. Her burde hobbitterne bo!

FOTO: MADS FJELDSØ

muldvarpeskuddene, og på turen kommer vi forbi 14 registrerede boplads. Det har været et godt sted med vand, masser af fisk og overfartssteder, og både krondyr og uroksker har gået her. Men lige nu står vi det eneste sted i verden, hvor du kan se en tunneldal og en smeltevandsdal fra samme bakketop. Det er svært at komme noget sted hen, hvor der er så meget ådal som her, fortæller naturvejlederen Peer Høgsberg.

Han har bestegit den lange,

smalle bakkekam og står og spejder udover det store grønne. Mod øst ligger Robert Jacobsens skulpturpark gemt lige på den anden side af dalskrænten, og i modsatte retning ligger den store Liegård Plantage. Men turen går ned ad Runkenbjerg, og her gør naturvejlederen et overraskende fund.

Her står en skovhulelæbe, der blomstrer senere på året og får en violet blomst. Den har jeg ikke set tidligere herude, og det gør mig glad.

Jeg ved, at majgøgeurt, tyndakset og kødfarvet gøgeurt også er her. Det er planteverdenens Rolls-Royce. Når de er her, så har naturen det særdeles godt. Orkiderne er en ny og voldsom avanceret plantegruppe, og når der er mange af dem, er det tegn på varieret natur af høj kvalitet. Det er det, vi ønsker os, siger Peer Høgsberg, der har botanikken som sit særlige interessefelt.

Afgørende for livet

Længere henne ad stien står to kastanjetræer, og det er et sikkert tegn på, at stedet har været beboet. Kastanjerne spredes ikke med vinden, men er typisk plantet bevidst, og det er her, den ene af områdets to gårde lå.

Det kan man også se, fordi der gror brændenælder her. De gror, hvor der er meget kvælstof i jorden, og gården har sikkert haft sin mødding her, siger naturvejlederen.

Imens bliver den grønne idyl forstyrret af en række gule veste. Det er cyklister på Bindeballestien, som går ud gennem dalen. Men det er også den eneste trafik, der ses.

For naturvejlederen giver stien mellem Bindeballe og Vejle utroligt mange muligheder for at variere vandreturene i området.

Denne tur går ned over den ny-

Fiskehejren holder til ved Runkenbjerg, hvor man også kan være heldig at spotte tårnfalken, musvågen og rød glente. FOTO: MADIS FJELDSE

opførte træbro over Vejle Å og videre over engen, hvor kvæget æder sig mæt i det bløde underlag. Kvæget er helt afgørende for livet på engen, da de forhindrer, at området hurtigt gror til og bliver et vildnis.

På den vestvendte skrænt finder naturvejlederen vilde timian og en skællert støvbold, der kan vokse sig så stor som en håndbold og er en af de få spiselige støvbolde. Længere fremme krydser turen Bindeballestien, og her er der flere beviser på, at jernbanen Vejle-Vandel-Billund gik her.

- Her står mange æbletræer langs stien, og det skyldes, at folk smed deres æbleskrog ud af vinduet i togvognene, fortæller Peer Høgsberg.

Han ved godt, hvorfor netop området omkring Runkenbjerg er så interessant.

- Jeg synes, dette landskab er helt eventyrligt. Det er her, Vejle Ådal er vildest, størst og bredest. Folk bør opleve den fantastiske natur, som er tilgængelig herude, men som få kender.

VI TRAVEDE PÅ RUNKENBJERG I JULI 2012

Turen går i kuperet terræn, når Runkenbjerg skal bestiges, men man belønnes med en smuk udsigt fra toppen af bakkekammen. FOTO: MATHILDE BECH

Omme Å bliver ofte overset til fordel for for eksempel Vejle Ådal og området ved Store Vandskel. Det er ærgerligt, for Omme Å er flot og slynget.

FOTO: MADSE FJELDSE

■ **Omme Å ved Ringive** vrimler med liv - både over og under vandoverfladen. Her boltrer laksen og odderen sig

OMME Å

■ Parkering på pladsen ved Ringivevej og Billundvej, 7323 Give

■ GPS: 55°48'6.00"N, 9°10'30.61"Ø

Åen æder sig ind i brinken og får jorden til at skride ned. Det giver mulighed for odderen til at grave sig en hule, mens andre huller gemmer på isflugten.

FOTO: MADS FJELDSØ

Engblommen er meget sjælden, men i området ved Omme Å har man en af landets største bestande med mellem 500 og 700 blomster. Den er dog afblomstret for i år.

FOTO: MADS FJELDSØ

Da Vejle Kommunes biologer elfiskede i Omme Å i 2011 for at kortlægge åens fiskebestand, fangede de blandt andet en 90 centimeter stor laks.

FOTO: MADS FJELDSØ

Bynkefuglen har slået sig ned på en af de hegnspæle, som holder de vigtige kreaturer inde. Kvæget afgræsser engen og forhindrer området i at gro til.

FOTO: MADS FJELDSØ

Åen fik vandet tilbage

Af **Torben Juhler**

toju@vafo.dk

Bo Levesen har svært ved at tørre det brede smil af læberne, efterhånden som han tager skridt ud langs den å, han har været med til at give vandet tilbage.

For her langs Omme Å tæt på Ringive vrimler det med liv både i vandet, langs åen og på engen.

- Vi står her, hvor det gamle stemmeværk lå. Det førte vandet ind i det tidligere dambrug, mens vandløbet lå helt dødt tilbage. Det var næsten ikke til at bære at se. Åen var allerede slynget. Vi har bare givet den vandet tilbage og lagt sten og grus i bunden til gavn for rentvandskrævende smådyr og fisk, som vi gerne vil have tilbage, fortæller Bo Levesen.

Omme Å løber ud i Skjern Å, som er kendt for sin voksende bestand af laks, og laksen er begyndt at finde vej til Omme Å.

I 2011 fangede Bo Levesen og biolog Mads Fjeldsø en 90 centimeter stor laks i åen, og laksen er begyndt at gyde i det udlagte grus og sten.

En forhindring tilbage

- Men længere oppe ad åen i Billund Kommune er der én alvorlig opstemning tilbage ved et dambrug, som hindrer fiskenes frie passage. Det er ikke løst endnu, mens vi har fået fjernet de syv opstemninger, der var i Vejle Kommune, siger Bo Levesen, da han får øje på en stalling under broen.

Stallingen har fået det så godt i Omme Å, at Danmarks Fiskeriundersøgelser bruger det lokale

å-stykke som reference-å. Hvis der er 50 stallinger per 100 meter å, fås det ikke meget bedre, og det er tilfældet her.

- Det er vildt sjovt, at de allerede bruger Omme Å som reference. Det er ikke længere tilbage end 2010, at vi holdt indvielse for projektet, og vi har alle tre laksefisk i dag. Både laksen, stallingen og havørreden, fortæller Bo Levesen.

Åen æder sig ind

Odderen har også indtaget åen, og det ses tydeligt på en brink længere nede ad åen.

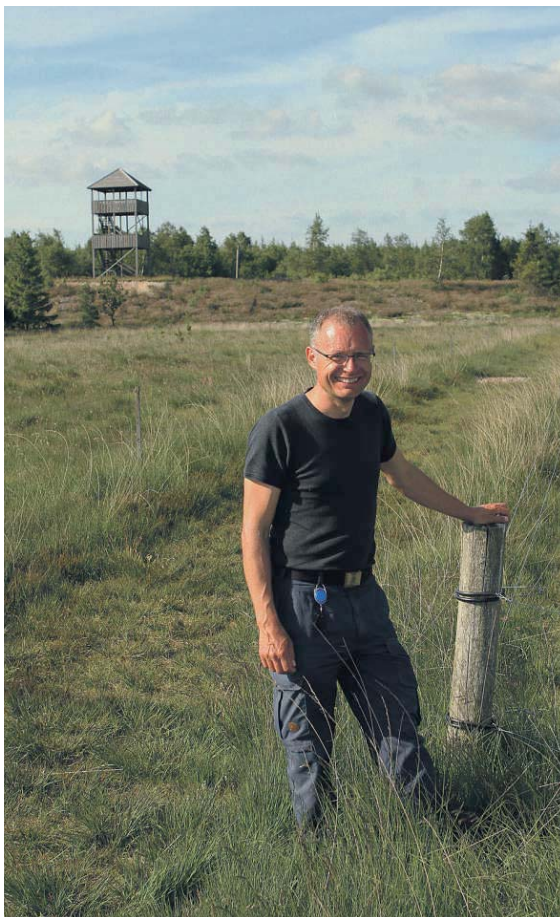
Her finder naturvejlederen hurtigt en lort fra en odder i sandet, og på den modsatte side er der et odderhul i den lodrette brink.

Åen har ædt sig ind i svinget, og det får jorden til at skride ned, men det er ikke noget, Bo Levesen ærgres sig over. Tværtimod ser han de konstante forandringer langs åen som et stort plus.

- Det kan se grimt ud, at jorden falder ned, men det giver dynamik og nye levesteder. Den slynge de å arbejder og æder sig ind i brinkerne, og på et tidspunkt finder vandet nye veje, så vi får helt afsnørede vandløb. Der kan dannes små hestesko-søer. Små vandhuller med stillestående vand, der får et helt andet dyreliv end åen. Her kommer guldsmedene, padder og vandkalve. Åen giver dynamik til området, som mere og mere ligner naturen, siger Bo Levesen, som afbryder sig selv, da han hører bynkefuglen skælde ud.

Folk skal opdage perlen

Det er en engfugl, der yngler i høje stauder i et område, der også

har tiltrukket den sjældne vibe, for naturgenopretningen ved Ringive handler ikke kun om vandløbet.

Vejle Kommune har også indhegnet et 250 hektar stort område, der strækker sig ned langs begge sider af åen. Her søger 12-15 private lodsejere for, at engområdet bliver afgræsset af kreaturer, så naturen ikke gror til.

- Vi har nok af næringskrævende planter som tidsler og brændenælde andre steder. Her er en stor variation, og det er kun godt, at jorden bliver trådt op af kreaturerne. Det giver plads til nye planter, der ikke kan etablere sig i det høje græs. Vi har allerede fundet plettet gøgeurt herude, og det er kun et spørgsmål om tid, hvornår vi ser majgøgeurt og andre orkideder, siger Bo Levesen, der ledede projektet med at genoprette naturen.

Det er hans håb, at borgerne får øjnene op for den lokale perle, som ofte bliver overset, når folk i stedet tager ud i Vejle Ådal eller til Store Vandskel ved Tinnest Krat.

- Det er her, jeg finder den mest uforstyrrede ådal, og Vejle Å er ikke så flot og slynget som Omme Å. Det er vigtigt at trække folk herud, men de har ikke rigtig opdaget naturen her endnu.

VI BESØGTE RINGIVE I JULI 2012

Bo Levesen glæder sig over variationen af liv i det genoprettede naturområde ved Ringive, hvor Vejle Kommune har rejst et udgigstårn, hvor man kan få et godt overblik over eng og den slyngede å.

FOTO: MADS FJELDSØ

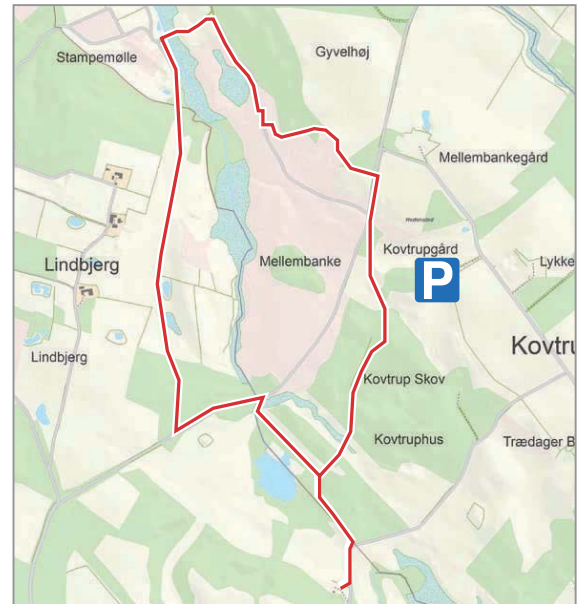
■ **Store Vandskel** har mere at byde på end de store åers udspring. Her er egekrat, store overdrev og et gammelt badeland

De gamle badebassiner er fra 1930'erne. I dag er de groet til, men engang lærte områdets skolebørn at svømme her - og bassinerne blev også brugt til folkeligt vandpjasleri. FOTO: MORTEN MARBOE

Tæt ved udspringene har Hærvejen haft sit spor gennem flere tusinde år. Her findes flere gravhøje og andre oldtidsspor samt Tinnet Krat og den smukke Rørbæk Sø. FOTO: MADIS FJELDSE

STORE VANDSKEL

■ Parkering ved Naturcenter Koutrupgård, Koutrupvej 17, Hammer, 7160 Tørring

■ GPS: 55°54'39.3"N, 9°24'17.1"Ø

Museums-naturen trives, hvor de store åer fødes

Af Torben Juhler

toju@vafa.dk

Vejle Kommunes nordligste hjørne - mellem Give, Tørring og Nr. Snede - har Danmarks to største åer, Gudenåen og Skjern Å, deres udspring med få hundrede meters mellemrum.

Det er dog ikke så meget derfor, naturvejleder Torben Bøgeskov gerne vil fortælle historien om den jyske højderyg, det store vandskel og kilderne.

- Området er ikke kun noget, fordi de to store åer begynder her. Det har en stor koncentration af overdrev og landets største koncentration af egekrat. Vi går rundt i et lidt af et museumslandskab, som vi gerne vil bevare. Meget af det, vi kalder natur i Danmark, er ikke naturligt, fortæller Torben Bøgeskov:

- Landskabstyper som hede, eng og overdrev er der, fordi vi har drevet det sådan. Og det bliver kun ved med at være, som det er, så længe det bliver passet. Derfor er der en stor blanding af kultur og natur i området her.

Bredere end motorvejen

Naturvejlederen krydser Hærvejen ved Naturcenter Koutrupgård, og Hærvejen er endnu et stykke natur, formet af mennesket.

- I dag er det bare en grusvej, der har været fredet siden 1959.

Men sådan var det ikke tidligere. Dengang bestod vejen af en række parallelle hjulspor. Der kunne være op til 10-12 ved siden af hinanden, og nogle steder var Hærvejen bredere end de motorvejsanlæg, vi har i dag, fortæller Torben Bøgeskov.

Turen krydser Hærvejen to gange, og her ved den første krydsning tårner Øster Nykirke op i 127 meters højde mod syd.

- Øster Nykirke er en af Danmarks højeste beliggende kirker. Det fungerer som et slags fyr og ledetråd i landskabet, når man bevægede sig mod syd ad Hærvejen. Det oprindelige tårn var 11 meter højere, end det er i dag, så det har virkelig synet af noget, fortæller Torben Bøgeskov.

Som en dansk regnskov

Hærvejen har som enhver motorvej sine afkørsler, og en af dem går her, i vestlig retning syd om Rørbæk Sø.

Her forvandler vejen sig pludselig til en hulvej, hvor de gamle oksekærrer har skåret sig ned i terrænet. Længere fremme kan man se et gammelt egekrat, der er på vej til at vokse sig til en egentlig egeskov. Træer og krat vokser i flere etager og ligner en dansk udgave af regnskoven.

- Tinnet Krat er landets største egekrat. Det er, hvad der står tilbage fra de skove, der blev udprint

Den fredede løgfrø lever og yngler i området ved Tinnet Krat. Frøen med de lodrette pupiller findes kun i få bestande rundt i landet. FOTO: MADIS FJELDSE

Tinnet Krat er landets største egekrat. ARKIVFOTO

gennem et par hundrede år. Man har hentet stammer og grene i skoven uden at plante nyt. Derfor

går man fra naturlig løvskov af mange forskellige sorter til kun at have eg. Egetræet er det eneste, der bliver ved med at finde sig i, at det bliver hugget ned. Det skyder blot fra stubben igen, siger naturvejlederen.

Overdrev er slaraffenland

I dag er 1500 hektar af krattet i området fredet, blandt andet for at sikre, at de indførte nåletræer ikke vinder herredømmet og stjæler lyset fra krattet.

- Vi kopierer den gamle drift af skoven. Det er en form for museumsdrift for at bevare egekrattet. Samtidig har vi mange overdrev. Disse tørre græsningsarealer, hvor der knyttet mange vilde planter og insekter til. Men det er kun så længe, at får, heste, køer, kalve og kvier afgræsser arealerne, forklarer Torben Bøgeskov.

- Det betyder samtidig, at vi har mange dagsommerfugle og biller. Især møgbillen, mens vi også har mange hugorme og stålorme, som der er knaphed af i den danske natur, siger naturvejlederen.

Mange fugle også kan lide det blandede landskab. Det er lige fra skovpiber og bynkfugl til grønsøtte og vipstjert, og i det hele taget byder området på en stor variation af landskab, dyre- og planteliv, siger Torben Bøgeskov.

Han krydser Hærvejen for anden gang for at komme ned til en

af turens seværdigheder, Skjern Ås udspring. Den begynder i en lille kunstig sø, der oprindeligt var en tørvemose indtil 1947.

- Man kan se hele kildebækken løbe væk herfra, men du kan ikke se, hvor vandet kommer fra. Ved Gudenåens udspring kan du til gengæld se kildevældet. Grundvandet presses ud af skrænten mange steder, siger Torben Bøgeskov, da han når frem til noget, der er alt andet end naturligt.

Det første badeland

Naturen er ved at æde sig ind i den forvitrede beton, der ligger som runde kar, hvor græs og muld har erstattet det rene badevand.

- Vi står ved de gamle badebassiner ved Gudenåens udspring. Det var et Danmarks første badelande, som blev etableret i slutningen af 1930'erne. Bassinerne var et udflyttsmål for borgerne og foreningerne. Bassinerne blev brugt til vandpjasleri, mens områdets skoler også brugte dem til svømmeundervisning, fortæller Torben Bøgeskov.

Vi fortsætter den sidste del af turen på en markvej med det siddende navn "Vandskellet".

Navnet skal forstås bogstaveligt, for den regn, der falder på den ene side af vejen, ender i Kattegat, mens regnvandet på den anden side løber ud i Vesterhavet.

VI VAR VED VANDSKELLET I JUNI 2012

Skjern Å udspringer i en gammel tørvemose, hvor man gravede tørv indtil 1947. I dag kan man ikke se, hvor grundvandet kommer fra, mens det presses ud af skrænterne ved Gudenåens udspring få hundrede derfra.

FOTO: MADSFJELDSØ

Biolog Bo Levesen er begejstret for vandstjernerne, der udgør et naturligt renseanlæg i Odderbæk. På planten sidder bakterier, som spiser nitraten i vandet og bøvser kvælstof ud i luften. FOTO: TORBEN GLYUM

■ **Odderbæk** fortæller en opmuntrende historie om, hvordan naturen kan genoprettes, hvis man står sammen

Når den gode vilje sejrer

Af **Torben Juhler**

toju@vafo.dk

B iolog og naturvejleder Bo Levesen får for en gang skyld assistance, mens han guider rundt i en af de lokale naturperler.

Det giver god mening, at landmand og byrådsmedlem Niels Clemmensen går med langs Odderbæk her lige vest for den jyske højderyg.

Lokalpolitikeren er formand for Odderbæk Vandløbslaug og en af de mange lodsejere, der er med til at give bækken helt nyt liv og vitalitet.

Samtlige lodsejere, der har jord ned til det næsten 10 kilometer lange vandløb, er gået med i projektet, hvis resultater man tydeligt ser på turen rundt om bækken nord for Thyregod.

Her planter Bo Levesen hurtigt sine gummistøvler i det lave vand og fisker en sten op, som dokumenterer, at vandet er rent.

Jeg troede, vandet var rent

På stenen sidder en fuldvoksen huesnegl og flere værluer, og de ville ikke være til stede, hvis ikke betingelserne var optimale.

De godt 40 kilometer lange græssier omkring Odderbæk er Danmarks næstlængste "Spør i Landskabet", som er et landsdækkende vandrestiprojekt.

FOTO: TORBEN GLYUM

Det troede Niels Clemmensen også, at vandløbet havde, inden den dengang amtsansatte biolog tilbage i 1998 overbeviste ham om noget andet. Det skete, da teknisk udvalg i den nu hedengangne Give Kommune havde temadag om vandløb.

- Jeg gik og troede, at vandløbet for enden af marken var fint. Van-

det var gennemsigtigt, og jeg kunne tydeligt se sandbunden. Men Bo overbeviste mig om, at vandet var forurenat. Det var fysisk forurenat af alt for meget sand, hvor fiskene skulle bruge grus for at gyde, og den gang var halvdelen af vandløbene i Give Kommune forurenede, fortæller Niels Clemmensen.

Han ville gerne gennemføre et projekt for at forbedre vandløbets tilstand, men Bo Levesen mente, at initiativet skulle komme fra lodsejerne i området.

Dagen efter havde den lokale politiker og landmand skaffet 10 lodsejere, der alle ville med.

Siden er langt flere kommet til, og i dag tæller vandløbslauget, der blev stiftet i år 2000, 106 medlemmer. Nogle er bredejere, mens andre er genboer. Bredejerne støtter projektet med 20 øre per meter bred om året plus et årligt kontingent på 125 kroner. Genboerne betaler blot kontingent.

En miljømands drøm

- Det her er enhver miljømands drøm. Jeg har aldrig i min tid som å-mand lavet så optimalt et projekt, hvor alle er med. Der findes mange flinke landmænd, du kan lave en aftale med. Men her er alle frivilligt med. Odderbæk er et bevis på, at man kan nå meget sammen, siger Bo Levesen og understreger:

- Det her handler ikke om at lave det hele til natur. Danmark skal stadig leve af sit landbrug. Men her har vi taget den mest ringe landbrugsjord og gjort den til na-

tur. Vi har skabt en mini-udgave af Vejle Ådal, hvor naturen hænger sammen, helt fra bækken udspringer ved Sejrup Sø, til den løber ud i Kulsø og Skjern Å.

Vi har jo en fantastisk natur

Niels Clemmensen nikker samstemmende og bekræfter, at hans engagement i det grønne projekt ikke er gået ud over hans produktivitet eller bundlinje som landmand.

- Vi har brugt mange timer på det, men det har givet os en fantastisk livsværdi. Vi har fået øjnene op for den fantastiske natur, vi har herude, og så har vi landmænd lært en hel masse om naturen. De svampe og planter, vi tidligere gik og trådte ned, ved vi nu, er sjældne. Det har Bo lært os, siger landmanden.

Samarbejdet mellem kommune, fonde, øvrige myndigheder og lodsejere har resulteret i en række projekter. Først og fremmest er vandløbet blevet gensnoet mange steder, ligesom bækken er gjort mere lavvandet. Det har betydet, at det tilbagevendende problem med sand stort set er løst. Til at begynde med etablerede man 33 sandfang ned gennem bækken,

Der er masser af liv i og oven for Odderbæk, som her hvor blåvinget pragtvandnymfe boltrer sig på vandfladen.

FOTO: MADRS FJELDSØ

men i dag er det blot nogle få steder i bækken, hvor Niels Clemmensen og de øvrige lodsejere stadig må grave sand op. Ellers løser vandløbet selv sine sandproblemer.

- Når bækken slynger sig, aflejres sandet naturligt i indersvinget. Samtidig har vi hævet vandstanden flere steder ved at lægge sten og grus ud, og når vandløbet løber over sine bredder, lejrer sandet sig på engen. Samtidig har fiskene noget at gyde i, og rentvandsinsekterne får sten og grus at leve i. I stedet for en dødssyg sandkasse har vi fået et snoet og spændende vandløb, siger biologen med begejstring i stemmen.

- Når vandløbet tidligere stod for højt, tog vi landmænd blot gravmaskinen og fjernede sandet hele vejen ned gennem bækken. Vi vidste ikke bedre, erkender Niels Clemmensen.

Der er skabt nye søer

I dag bliver stort set alle arealer ned til Odderbæk afgræsset. Lauget har fået 180 hektar indhegnet, så det efterhånden er ved at forvandle sig til eng. Til stor glæde for naturfolk.

Det gælder også vådområdet

ved Odderbækvej, hvor græsstien går langs rugmarken forbi en af flere søer i området.

Sammen har lauget og kommunen skabt et vådområde, som er med til at fjerne den kvælstof, som uundgåeligt vil komme fra landmændenes marker. Alle gamle dræn fra de kuperede marker med til Odderbæk er her lagt om, så vandet fra de 50 hektar stort dyrket land nu løber gennem tre kunstigt anlagte søer, inden det til sidst ender i vandløbet. I den proces bundfældes en stor del af nitraten i søerne, mens kvælstoffet reduceres.

- I løbet af nogle år kan vi skrabe nitraten op fra søens bund og så kan vi smide det på Niels' marker som gødning, siger Bo Levesen.

Masser af planter

Det er ikke kun vandmiljøet, der har fået det bedre.

Naturen langs Odderbæk stortrives også. Ikke mindst på det overdrev, som ligger tæt op ad vandløbet. Her på den tørre eng gror smuk perikon, vild timian, gulaks og pimpinelle og omkring 40 andre planter inden for blot en kvadratmeter eller to.

- Blot en procent af Danmarks

areal er overdrev, men her står 30 procent af vores vilde planter. Derfor er de så vigtige for biodiversiteten, siger biologen.

Odder i Odderbæk

Viben yngler her igen, og odderen kom for fem-seks år siden tilbage efter 50 års fravær.

- Da vi sad og holdt et af vores første møder, blev vi enige om, at laugets vision skulle være at få odderen tilbage til Odderbækken. Men dengang troede ingen rigtig på det, siger Niels Clemmensen, mens han går rundt på stien - eller sporet, som lauget kalder det godt 40 kilometer lange stisystem, der går rundt i området omkring bækken.

Med fondsmidler har vandløbslauget skabt ni forskellige vandre-sløjfer rundt i landskabet, hvor alle lodsejere har indvilget i at få gæster på deres jord. Og det får de.

- Vi har omkring 15.000 besøgende på stierne hvert år. Det tal har vi ud fra de standere med folder, vi har stillet op langs sporene, hvor man regner med, at hver tredje tager en folder, fortæller laugets formand.

VI GIK TUR VED ODDERBÆK JULI 2014

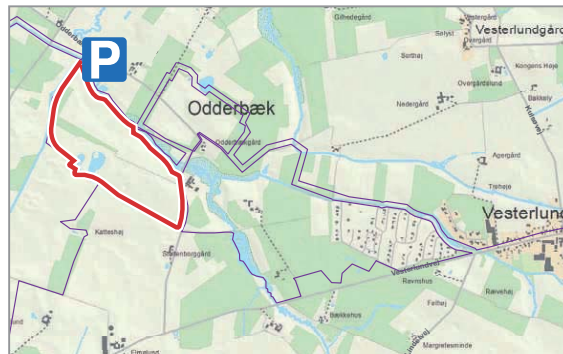
Tidligere var isblåflugten et meget almindelig syn overalt på Sjælland, Fyn og i Jylland, men i dag er den sjældent set på øerne, mens arten har det bedre i Jylland og blandt andet kan opleves ved Odderbæk.

FOTO: MADRS FJELDSØ

En sten med en granvoksen huesnegl og flere vårfluer er bevis på, at vandet i Odderbæk er rent.

FOTO: TORBEN GLYUM

ODDERBÆK

■ Parkering ved Odderbækvej 2 og 4, 7323 Give.

■ GPS: 55°55'4.77"N, 9°17'54.74"Ø

■ Den markerede gåtur (rødt) er kun en lille del af de i alt 40 km sti i området.

■ **Nybjerg Mølle-fredningen** omfatter et landskab på hele 1025 hektar. Det er et "fantastisk område", siger naturvejlederen, der både glæder sig over de mange stier og over de 88 forskellige plantearter, der er at finde på Nybjerg Mølle Overdrev

Man kan være heldig at se en rød glente, der er en fantastisk flyver. Rød glente er fåtallig herhjemme, men er i fremgang. Den er let at kende på den kileformede hale.

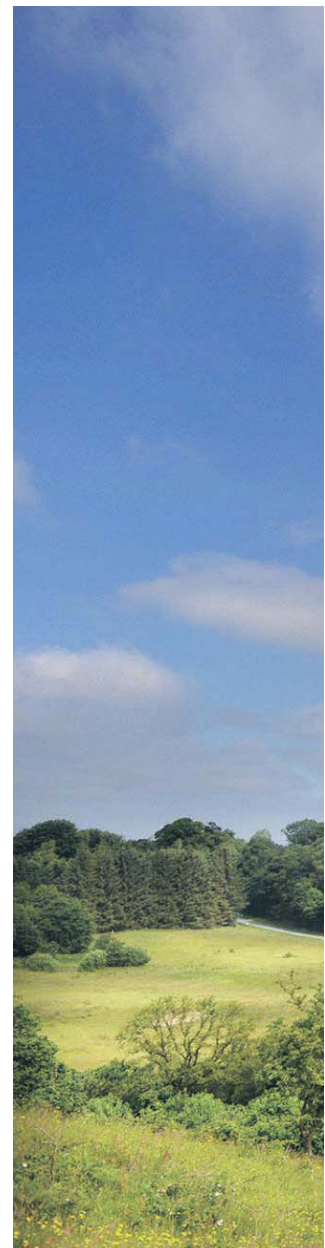
FOTO: ERIK BORCH

Guldblokken er et godt tegn for botanikere. Den er lige så sjælden som orkidéer.

FOTO: MADSFJELD50

Natur som på Egtvedpigens tid

Af Søren Rahbek

sora@vafo.dk

Her er der sket et drab. Naturvejleder Peer Høgsberg standser ved en lille lysning på toppen af skråningen over Egtved Å.

Gerningsstedet ligger tæt på rasteplassen cirka 2,5 kilometer ude ad Bøgvadvej, når man kommer fra Egtved.

Over 10 meter er der spredt fuglefrø fra en due.

- Duehøgen må være den hovedmistanke, for fjerene er revet af. Var det en ræv, der havde slået duen ihjel, ville der være bidemærker her, siger Peer Høgsberg og viser en fjer frem.

Kæmpe stiområde

Turen er ellers begyndt fredeligt fra rasteplassen, hvor den gule vandrute ved Nybjerg Mølle-fredningen begynder.

Stien går rundt på bredderne af Egtved Adal, og vandreturen er ikke den mest gængse i fredningen, da mange i stedet tager udgangspunkt ved Tørskind Grusgrav, Runkenbjerg eller Bindeballe Køb-

Egtvedpigens fik en røllike med i graven. Den vokser stadig i Nybjerg Mølle-fredningen 3384 år efter Egtvedpigens død, og naturen på Nybjerg Mølle Overdrev er præcis som på Egtvedpigens tid, men det er nu en hvidkløver, Peer Høgsberg står med.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

Frodigheden er stor ved Egtved Å, der slynger sig gennem landskabet.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

Turens næstbedste udsigt ser sådan ud. Den bedste findes tæt på "Turbinesøen", og den skal man selv opleve.

FOTO: MICHAEL SVENNINGSEN

mandsgård, hvis de vil gå på stierne i det 1025 hektar store landskab, der blev fredet i 1980.

- Det er et fantastisk område, fordi stisystemet er så gennemført. Jeg ved ikke, hvor mange kombinationsmuligheder, der er, men man kan sagtens lave en otte-timers tur én dag og en ny dag efter uden at gå på de samme stier, siger Peer Høgsberg.

Fire meter høj rose

Inden due-mordet har turens højdepunkt været en mindst fire meter høj Rosa Multiflora, hvor bier summer lystigt og samler pollen.

Rosen, der næsten er uden torne, er lidt snyd, da det er en indført plante. Det samme er hasseltræet ved siden af, men da hassel kom til Danmark umiddelbart efter den seneste istid - og før ege-træet - må det siges af have opnået indfødsret.

De vilde orkidéer

Ved Egtved Å er flere træer væltet over vandløbet. Formentlig i forbindelse med en af efterårets to orkaner i 2013. Vandet kan dog løbe næsten frit under træerne, så

de får formentlig lov at blive liggende, vurderer Peer Høgsberg.

For ham er turens botaniske klimaks Nybjerg Mølle Overdrev, hvor der er registreret 88 forskellige arter i floraen.

Blandt andet fire forskellige orkidéer - skov-gøgeliljen, bakke-gøgeliljen, plettet gøgeurt og den meget sjældne hvid sækspore, der alle er fredede.

- For en botaniker som mig svarer sådan et gammel afgræsset overdrev, der aldrig er blevet dyrket, til, hvad Mekka er for en muslim. Jeg tør ikke gå déover, for så kommer jeg ikke tilbage foreløbig, siger Peer Høgsberg og peger ud over overdrevet.

Det holder dog ikke længe, så må Peer Høgsberg alligevel ud at lede efter hvid sækspore. Det er dog gøgeliljerne, vi får øje på.

- Den her natur er fuldstændig som på Egtvedpigens tid, siger Peer Høgsberg og samler en røllike op.

- Hun blev lagt i graven med en røllike midt på sommeren i år 1370 før Kristus. Det har man registreret meget præcist ud fra årringerne på den egetræskiste, hun

NYBJERG MØLLE-FREDNINGEN

■ Parkering på rastepladsen ved Bøgvadvej 39, 6040 Egtved

■ GPS: 55°37'39.60"N, 9°15'55.09"Ø

blev lagt i, siger Peer Høgsberg.

Mindre botanisk kyndige kan med glæde bruge stedet som udsigtspunkt, da der herfra er en glimrende udsigt over mod Runkenbjerg og over hele ådalen.

Naturkatastrofen

Efter at have passeret Bøgvadvej fortsætter turen i retning mod Spjarupgård og "Turbinesøen".

Søen er der ikke længere, men historien om vandkraftværket, der bidrog til at levere strøm til Egtved i årene fra 1917 og helt frem til 1964, er i sig selv fascinerende.

Lars Peter Lund, der som barn boede på Spjarupgård, der var den nærmeste gård til elværket, har levende skrevet om Turbine-søen og historien. Hans fortælling kan let findes ved at søge på internettet.

Vandkraften blev leveret ved at bygge en fem meter høj dæmning, der inddæmmede et areal, der strakte sig 600 meter opstrøms.

Strømmen var dog i begyndelsen af tvivlsom karakter, da spændingen varierede mellem 300 og 600 volt, og sikringerne hos for-

brugerne sprang derfor i en uendelighed.

Selve Turbinesøen var inddæmmet indtil 1988, da katastrofen indtraf. Efter en orkan og kraftig regn brød dæmningen sammen 9. oktober 1988 og det førte til, at massive mængder af vand, slam og sand fossede ud af hullet i dæmningen og oversvømmede de tre nærmeste dambrug med mudder.

Cirka halvdelen af fiskene - og her taler vi om hundredetusinder - af fisk - omkom ved "naturkatastrofen" i Egtved, som avisene skrev.

Efter dæmningsbruddet besluttede det daværende Vejle Amt at genetablere naturen og det gamle åløb på stedet, og bunden af søen er i dag en eng, som Egtved Å løber igennem.

Så selv om landskabet blev fredet i 1980, har det netop her ændret voldsom karakter siden fredningen, og det er medvirkende til at gøre turen rundt om Nybjerg Mølle ekstra interessant.

VI GIK TUR MED PEER HØGSBERG I JUNI 2014

Ravingbroen
og Troldborg Ring
Himmelpind
Knudshøje
Østengård-stjerne
Fortællerruten
i Randbøldal

FIREHØJE, FORTÆLLERRUTEN
I RANDBØLDAL.
FOTO: MADSFJELDSØ

■ kulturlandskabet

Ravningbroens stolper blev rejst i lodret stilling via et treben, hvorefter stolpen blev sænket ned i mosen ved sin egen vægt. De toppe, som reb var bundet omkring, blev efterfølgende skåret af. FOTO: BENNY F. NIELSEN

■ Ravningbroen var det

Stor hornugle, der er Europas største ugle, holder til i skoven ved Ravning. FOTO: MADSE FJELDSØ

RAVNINGBROEN OG TROLDBORG RING

■ Parkering ved den gamle stationsbygning, Ravningvej 25, 7182 Bredsten

■ GPS: 55°40'30.09"N, 9°20'51.77"Ø

Her

Af Torben Juhler

toju@vafø.dk

Adalen ved Ravning Station ligger stille hen sådan en sommerdag i sol. En håndfuld turister står og betragter kopien af den Ravningbro, Harald Blåtand var bygherre på tilbage i år 980 og 981.

Tæt på ligger den lille rødmede stationsbygning, og netop broen og stationen var Ravnings store chance for at vokse sig stor og betydelig.

Men bortset fra en enkelt købmandsbutik voksede der aldrig den planlagte by rundt om stationsbygningen, og den rekordlange bro mange år tidligere blev og så kun en historisk parentes.

Magten flyttede fra Jelling

Selvom det var et kæmpe arbejde for vikingerne at bygge den 760 meter lange træbro, fik Ravningbroen aldrig den militærstrategiske betydning, Harald Blåtand tænkte sig, da han beordrede broen bygget.

- Den var i brug mellem fem og højest 30 år, for man har aldrig fundet reparationer på broen. En mulig forklaring på dens korte levetid er, at Harald Blåtand og hans søn Svend Tveskæg lå i uvenskab. Svend Tveskæg undsagde ham tronen, og det hedder sig, at Harald Blåtand dør i et slag, og Svend Tveskæg overtager magten og flytter magtens centrum fra Jelling til Roskilde, fortæller Vejle Museernes arkæologiske naturvejleder, Katrine Lewinsky.

Hun er guide på vores tur hen

længste bygningsværk i Danmark, indtil Lillebæltsbroen blev bygget 955 år senere. **Troldborg Ring** ligger ganske tæt ved

Det 760 meter lange stykke ådal, hvor Ravingbroen gik, er nu fredet.

FOTO: BENNY F. NIELSEN

gik Harald over Vejle Å

over ådalen og op til Troldborg Ring. Selvom turen går i noget af Vejles skønneste natur, kredser naturvejlederen beretninger sig om de kulturhistoriske spor, Ravingbroen er så rig på. Og her er Ravingbroen den vigtigste fortælling.

Broen blev opført i egetømmer

på det bredeste sted over Vejle Ådal, og lå midt mellem vadestederne ved Vingsted og Koldborg.

Når smeltevandet kom efter vinteren, risikerede man, at broen ville blive skyllet væk. Risikoen blev mindre, når man opførte broen på det bredeste sted. Man ved ikke hvor længe, man var om at

Katrine Lewinsky er flere gange blevet spurgt om, hvorfor Vejle Kommune ikke laver en fuld kopi af Ravingbroen. Men alene det ene fag, som blev fornyet i 2011, kostede kommunen en halv million kroner.

FOTO: BENNY F. NIELSEN

Den runde vold, Troldborg Ring, som tilflugtsborgen blev bygget på, er bevaret i skoven over Vejle Ådal og Ravingbroen.

FOTO: BENNY F. NIELSEN

opføre broen, eller hvor mange der var med til arbejdet, fortæller naturvejlederen.

Et fag kostede en halv million Arkæologerne ved dog, at hver stolpe blev rejst i lodret stilling ved hjælp af et treben, hvorefter stolpen blev sænket ned i mosen

ved sin egen vægt. Det ved man, fordi har fundet mange toppe af de gamle stolper i jorden. Toppe, som rebene var bundet fast om under anlægsarbejdet, og som blev savet af, når de op til fire meter lange stolper havde sat sig i det bløde underlag.

Den daværende Egtved Kommune byggede som et beskæftigelsesprojekt i 1985 en kopi af et af brofagene, og den kopi fornyede Vejle Kommune i 2011, da den gamle bro var hårdt angrebet af råd. Der er ingen planer om at genskabe broens samlede længde.

Folk spørger tit, hvorfor vi ikke bygger hele vejen over ådalen. Men det har kostet en halv million kroner bare at bygge et fag, fordi vi bruger kernetræ af egetræ, så det er ikke aktuelt, fortæller Katrine Lewinsky og lægger hånden på en af broens egeplanker, der vejede op til 900 kilo.

Hun betragter Ravingbroen som en formidlingsmæssig overset perle, fordi der ofte er langt mere fokus på vikingernes aftryk i Jelling. Imens går turen tværs over ådalen på den lave vold, der er etableret præcist, hvor vikingetidsbroen gik. Volden er etableret efter de seneste arkæologiske udgravninger, der blev afsluttet i 1982. De viste, at selve brofundamentet var bevaret i det sumpede engområde, og for at holde pæleresterne fugtige er dækket til med jord.

Området over ådalen er fredet. Det er derfor, at vi har lavet kopi- en af broen ved siden af dens oprindelige placering, siger naturvejlederen og roder med hånden i et frisk muldvarpeskud.

Hun er på jagt efter egetræsflis, som stammer fra dengang, broen blev tilhugget. De kommer nogle gange med op i jorden, og folk må gerne tage det mere end 1000 år gamle flis med hjem.

Troldborg Ring brændte

Tilbage ved Raving Station går turen op gennem skoven ad Fandens Dal, som bakken hedder. Her kan man se spor af to gamle hulveje, som opstod, da de mange studevogne skulle transportere det tunge tømmer ned til Ravingbroen.

På toppen af bakken er vi knap 2000 år tilbage i tiden, da vi støder på resterne af den tilflugtsborg, som gav ly til den lokale befolkning i urolige tider. Jernalderen var en tid, hvor forsvarsbygninger og krig for alvor kom til Danmark, og derfor etablerede man Troldborg Ring, der ligger her i skovens skygge.

Tilflugtsborgen oven for Fandens Dal var i brug i 200 år, hvorefter anlægget brændte ned og aldrig blev genopført. Her er ingen spor af borg eller anden form for bebyggelse i dag. Det eneste, man har fundet fra stedet, er trækul fra det nedbrændte anlæg.

Men i skovens skygge kan man tydeligt se den runde jordvold, som palisaden engang stod på.

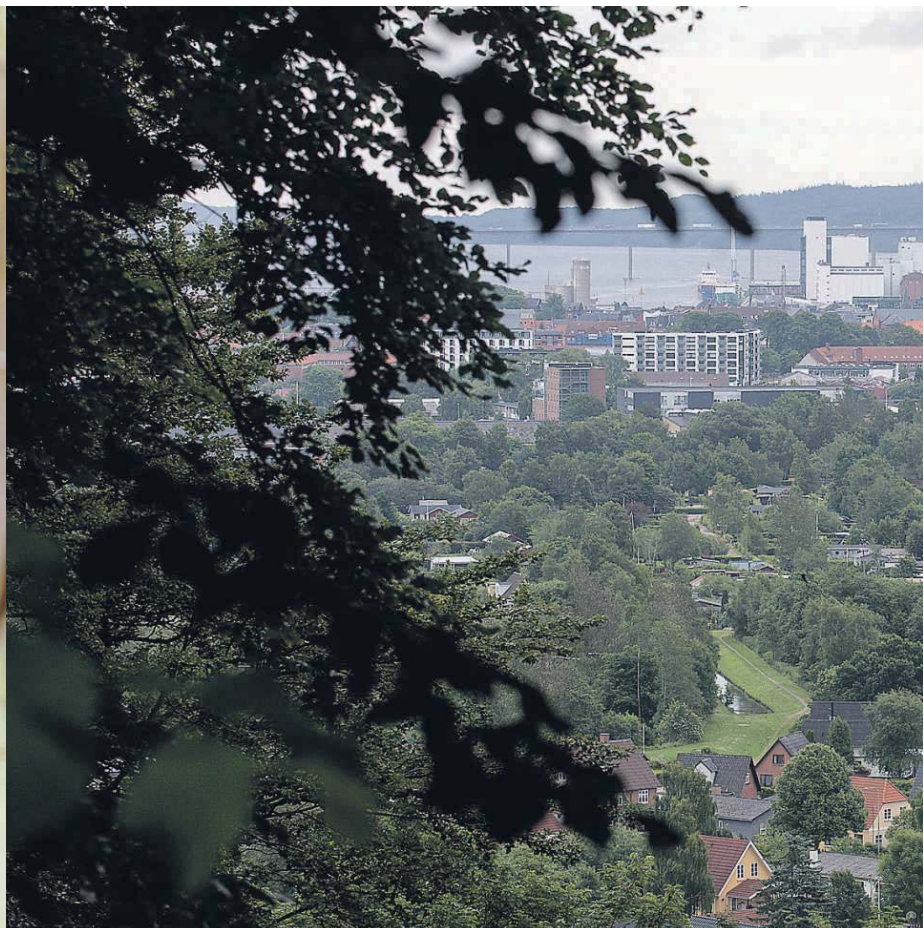
Det var et godt sted at placere en tilflugtsborg, for det går stejlt ned til tre sider, og inden skoven voksede til, kunne man se ud over ådalen. Borgen var omgivet af en vold nedefor, og mod landsiden var der gravet en ydre voldgrav, fortæller arkæologen.

VI SÅ RAVINGBROEN I JUNI 2013

Har man læst Anders And-blade, kender man grønspættten. I virkeligheden er grønspættten en sjælden fugl i Danmark. Den findes ikke på Sjælland, men der findes cirka 500 ynglende par i primært Jylland. På Himmelpind-turen kan man være heldig at støde på ét af dem.

FOTO: MADS FJELDSE

Udsigten fra Himmelpind over Vejle By. I 1932, da runestenen på stedet blev rejst, var udsigten endnu bedre, for da stod Himmelpind som en nøgen bakke uden træer.

FOTO: TORBEN GLYUM

Dette skilt ud for Vardevej 200 viser, hvor turen op til Himmelpind begynder.

FOTO: TORBEN GLYUM

■ Himmelpind ligger tæt ved Vejles centrum og er et godt bevis på, hvor

Velkommen til

Af Søren Rahbek

sora@vafo.dk

Kun et par kilometer fra Vejles centrum er det muligt at få sig en natur- og kulturhistorisk oplevelse af de mere usædvanlige.

Ud for Vardevej 200 peger et skilt op mod Himmelpind, der både har været park, friluftsscene og zoo, indtil Vejle Zoo i 1971 forlod stedet og rykkede til Givskud.

Siden fik stedet lov til at gro til i bjørneklo, indtil Kulturselskabet Himmelpind i 1996 blev etableret og fik ryddet stierne.

Senest er der skabt adgang til Himmelpind via et nyt stisystem fra Venusvej på Uhrhøj.

Himmelpind er lidt Vejles svar på Angkor Wat i Cambodjas jungle. Det er et eksempel på, hvad der sker, når et sted bliver forladt og får lov til at ligge hen, så naturen tager over, siger naturvejleder Peer Høgsberg.

Det 55 meter høje udsigtspunkt, Himmelpind, er dog lige så meget kulturhistorie som natur.

- Et af stedets kvaliteter er, at

det ligger så tæt på Vejle. Inden danskerne fik meget ferie og begyndte at rejse til udlandet, var der masser af udflugtsmål, der skulle kunne nås på en søndag, og Himmelpind og Frederik Iversens restaurations Trædballehus var blandt de mest kendte, siger Peer Høgsberg.

Konkurrence på vers

Frederik Iversen var oprindelig uddannet skomager, men han var også spillemand og restauratør og overtog i 1925 - i en alder af 61 år - Trædballehus.

I 1929 købte han Himmelpind og etablerede en park på stedet.

Frederik Iversen var eminent til PR. Han sørgede for, at de besøgende fik noget at se på, når de gik rundt i anlægget, og samlede appetit, inden et besøg på kroen. Blandt andet de tre skæggede mænd, der er ansigtet støbt i cement, og i 1932 satte han Vejles største runesten - større end dem i Jelling - på toppen af Himmelpind og udskrev en verskonkurrence, hvor førstepremien var på 500 kroner. En kæmpesum i 1932,

men det gav Frederik Iversen og Trædballehus masser af omtale, siger Peer Høgsberg.

Konkurrencen blev vundet af toldkontrollør I.C. Hammerum med verset:

"Vil du kvæge Sjæl og Sind/Se dig ud fra himmelpind;/Eng og Skov og By og Fjord/Dejlig er Guds grønne Jord."

Selve runestenen er støbt i beton, og rygtet vil vide, at den indeholder et par cykelstel, så det er i virkeligheden en tidlig udgave af jernarmering, siger Peer Høgsberg.

Det ændrer dog ikke på, at runestenen - her lidt over 80 år senere - slår revner flere steder, og havde den stået i Jelling, var den nok dækket af glas i dag.

Osvald Helmuth på scenen

Da Frederik Iversen døde og blev begravet på Mølholm Kirkegård i 1948, havde hans datter drevet Trædballehus i ni år, men i 1951 bliver kroen og Himmelpind købt af Dagmar og Thorkild Jensen. Det gik dog ikke godt, og fire år senere gik Trædballehus konkurs, og

Runestenen på toppen af Himmelpind er en af restauratør Frederik Iversens påfund. Ved at udlove 500 kroner til bedste vers på stenen fik han ubetalelig PR for sit traktørsted. Naturvejleder Peer Høgsberg er egentlig biolog, men på Himmelpind er han også historiefortæller.

FOTO: TORBEN GLYUM

En af de i alt tre skæggede mænd - de var udsmykninger, der skulle gøre det underholdende at færdes i parken ved Himmelpind, mens der blev samlet appetit til et besøg på Trædballehus.

FOTO: TORBEN GLYUM

hurtigt naturen kan tage over, når kulturen viger tilbage. Det gamle udsigtspunkt var i 25 år ved at gro helt til

Vejles eget Angkor Wat

Thorkild Jensen hængte sig.

På det tidspunkt var der også etableret friluftscene ved Himmelpind, og første forestilling i 1952 var Holbergs "Jeppe på Bjerget", fremført af Aarhus Teater. Tre år senere spillede tidens store stjerne, Osvald Helmuth, på friluftsscenen.

I dag ses scenekanten som en cirka en meter støbt forhøjning i terrænet.

Trædballehus fik også sin egen motorbane, og i 1958 kom der en nyhed af mere blivende karakter.

Jacob Hansen købte Trædballehus og Himmelpind og etablerede Vejle Zoo, der efter 13 år voksede ud af rammerne og flyttede til Givskud, hvor den ligger den dag i dag.

På stierne ved Himmelpind kan man fortsat se reminiscenser af fortidens anlæg og små informative skilte fortæller om de dyr, der var i zoo.

Første stop 25 meter fra Vardevej er pingvinanlægget, hvor der nu ligger brænde, så besøgende kan tænde bål eller spise medbragt mad ved bord-bænkesæt.

Længere oppe ad stien passerer man de tre skæggede mænd, og kommer til anlægget, hvor sølven Max holdt til.

Turen passerer også det sted, hvor de to løver - Henrik og Pernille - der formentlig er opkaldt efter Holbergs figurer - havde bur.

114 plantearter

I alt havde Vejle Zoo 26 løver, men de fleste var opstaldet i Givskud, hvor Nordeuropas største løvepark blev etableret, da Vejle Zoo i 1971 lukkede.

Naturvejleder Peer Høgsberg er tilflytter til Vejle i 1987, og han har ikke selv oplevet Vejle Zoo på Himmelpind. Til gengæld har han læst Erik Munch Sørensen bog: "Frederik Iversen - Trædballehus & Himmelpind", der udkom i 2003, og som fortæller historien om den farverige Iversen.

Jeg er biolog, så mit speciale er i virkeligheden plantelivet, men jeg interesserer mig også for geologien og kulturhistorien, og det hele er flettet sammen på Himmelpind. Vejle Ådal er Jyllands længste og mest interessante tunnel, og fra Himmelpind er både en fin udsigt til ådalen og ud over Vejle og Vejlefordbroen, siger Peer Høgsberg.

HIMMELPIND

- Parkering ved Vardevej 200, 7100 Vejle
- GPS: 55°42'51.94"N, 9°29'58.12"Ø

neldal, og fra Himmelpind er både en fin udsigt til ådalen og ud over Vejle og Vejlefordbroen, siger Peer Høgsberg.

Han kunne dog godt tænke sig, at området ved Himmelpind blev ryddet mere for træer.

- I 1932 var der faktisk frit ud-

syn, så man kunne godt overveje at fælde en smule flere træer, siger Peer Høgsberg.

Følger man stien i retning mod "Planetbyen" på Uhrhøj, kommer man til et plateau med græssende kvier fra et lokalt kogræsserlaug.

Der findes ingen steder med så mangfoldigt planteliv som en gammel græsset eng. Kvæget er også med til at holde vegetationen nede, så udsigten bevares, siger Peer Høgsberg og plukker en musevikke, der er en typisk grøftekants- og markbuketplante, der trives på næringsfattig jord.

Børn kalder den også for blå tandbørste, siger han og viser, hvordan musevikkens blomster kan ligne en tandbørste.

Peer Høgsberg registrerede i 2004 i alt 114 plantearter omkring Himmelpind.

Turen til Himmelpind egner sig for både børn og voksne. Midtvejs er der et hvil ved naturlegepladsen ved Haletudse Sø op mod Uhrhøj. Her kan voksne nyde medbragt kaffe, mens børnene kan brænde overskydende energi af.

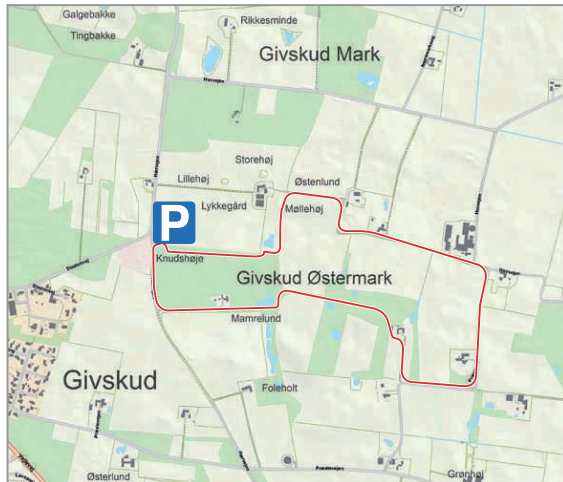
VI NØD UDSIGTEN I JULI 2013

■ **Knudshøje** ligger i et område, hvor det vrirler med gravhøje. Her ved Hærvejen har mennesket færdedes i årtusinder

Løgfrøen kaldes også kartoffeltrold, fordi man kan være heldig at støde på den, når man graver kartofler op.

FOTO: MADSS FJELDSDØ

KNUDSHØJE

- Parkering ved Hærvejen 154, 7323 Give
- GPS: 55°49'11.65"N, 9°21'39.43"Ø

Overalt på Knudshøjesporet støder man på bronzealderhøje. FOTO: MADSS FJELDSDØ

Gravhøje, grævlinge og kartoffeltrolde

Af Søren Rahbek

sora@vafa.dk

Der er tydelige spor efter gravrøvere på toppen af bronzealderhøjen.

- Her har der været gravet i højene. Det er der ingen tvivl om. Sådan ville ingen arkæologer grave, siger naturvejleder Peer Høgsberg.

Vi står i en halv meter fordybning på toppen af en af højene ved Knudshøje lige uden for Givskud.

- I Vorbasse var man berygtet for at grave i højene. Men det var ikke ulovligt. Først i 1930'erne blev alle gravhøjene fredet af Stauning. Indtil da har lodsejere kunnet grave løs i de høje, der lå på deres jord. Men de har næppe fundet hverken sølv eller guld, hvis det var det, de ledte efter. Højest lidt bronze, siger Peer Høgsberg.

Knudshøje er en lidt overset naturperle, og fra toppen af højerne er der udsigt til mindst en håndfuld andre høje langs Hærvejen.

Fredet grusvej

Netop ved Knudshøje er Hærvejen en fredet grusvej.

- Sådan har Hærvejen ikke set ud oprindeligt, men grusvejen er bevaret som den så ud, da den blev fredet i 1965. Gennem mange år var Hærvejen et hjulspor for gående og kreaturer. Først på Jens

Hærvejen er fredet ved Knudshøje. Det blev den i 1965, så vejen bevares som grusvej. Bilister foretrækker asfalt, så cyklister kan køre i fred. FOTO: TORBEN GLYUM

Vejmands tid, som Aakjær digtede om (i 1905, red.), blev vejene belagt med grus, siger Peer Høgsberg.

Den første del af turen går netop på den grusbelagte hærvej langs en lille plantage. For enden af plantagen går stien ind til venstre langs en mark.

- Her møder vi den opdyrkede hede. Havde man taget en landmand for 150 år siden og ført ham med til nutiden, ville han ikke tro sine egne øjne. Han ville tro, han var kommet til et fremmed land. Med kalk og gødning og med slid og slæb er noget af den ringeste jord blevet forvandlet, siger Peer Høgsberg, der selv er opvokset på et landbrug i Vestjylland.

Han glemmer dog hedens opdyrkning, da han får øje på planten fingerbøl eller digitalis et par meter inde i plantagen.

- Der er et aktivt stof i planten, som bliver brugt i hjertemedicin. Den skal man holde sig fra at eksperimentere med, for det er svært at kende koncentrationen af aktivt stof, hvis man selv laver naturmedicin, og det kan man altså dø af, siger Peer Høgsberg.

Så har han mere fidus til et lille vandhul lidt længere fremme.

Grævlingegrave

- Her kunne vi godt finde spor af løgfrøen. Den kaldes også kartoffeltrold, fordi man kan være heldig at støde på den, når man gra-

ver kartofler op. Hvis en kartoffel pludselig bevæger sig, er det sikkert en løgfrø, men den er ret sjælden efterhånden, siger Peer Høgsberg.

Løgfrøen har stærke ben monteret med en slags spade nederst og med dem kan den grave sig en meter lodret ned i sandet jord. Den er så stærk, at den kan komme op igen, hvis gangen kollapser.

Kort efter kommer grævlingegravene, der er et stort system af grave med gange og tunneller inde i plantagen.

- Man kan se, at det er en grævlingegrav på den store graveaktivitet og på slæbesporet foran graven. Så meget ville en ræv slet ikke grave. Foran rævegraven vil der ofte være afgnavede ben, men grævlingen mest spiser regnorme, siger Peer Høgsberg.

- Grævlinge lever i familiegroper, og ungerne flytter sjældent langt væk. De er hjemmeføddinge, siger Peer Høgsberg.

Da grævlingen er et natdyr, ser vi ikke noget til den.

Ulykkeligt æg

Til gengæld ligger der et stort æg i skovbunden.

- Skallen vender indad. Så er det en ulykkelig begivenhed. Havde skallen vendt ud af, var det en lykkelig begivenhed, for så var ungen selv kommet ud af ægget, siger Peer Høgsberg.

Bærrerne på druehyld skal man omgås med varsomhed, da de er giftige, fortæller naturvejleder Peer Høgsberg. Er man i tvivl, afslører druehylden sig på en orange marv, hvis man skærer en gren igennem. FOTO: TORBEN GLYUM

Han vurderer, at ægget er lagt af en and, og at en krage har fået et festmåltid ud af ægget.

Nysgerrige køer

Turen fortsætter rundt om et landbrug, hvor jerseykøer græsser på en kløvermark. De kigger på os med store øjne, og hvis en ko kan være charmerende, så er det lige præcis, hvad disse køer er, og det er helt ærgerligt, at der ikke er børn med på turen: Voksne mænd kan ikke rigtigt tillade sig at blive begejstrede over en rødbrun ko!

På den sidste del af turen er vi tilbage i plantagen, hvor der blandt andet gror springbalsamin, hvis modne frø ved den mindste berøring slynges flere meter væk. Inde i skoven er der også druehyld.

- Bærrerne er giftige, så vi må håbe, at heksen, der hedder Dannie Druehyld, ved, hvad hun har med at gøre, siger Peer Høgsberg.

På den måde kan en tur rundt ved Knudshøje byde på både kartoffeltrolde og hylde-hekse - og så er det ikke engang løgn.

VI BESTEG KNUDSHØJE I JULI 2014

Mellem de gamle gravhøje findes herlige blomsterenge, og man kan hilse på heste og køer undervejs.

FOTO: MADSFJELDØ

Den butsnudede frø er fredet, men ret almindelig i store dele af landet - også her ved Østengård.

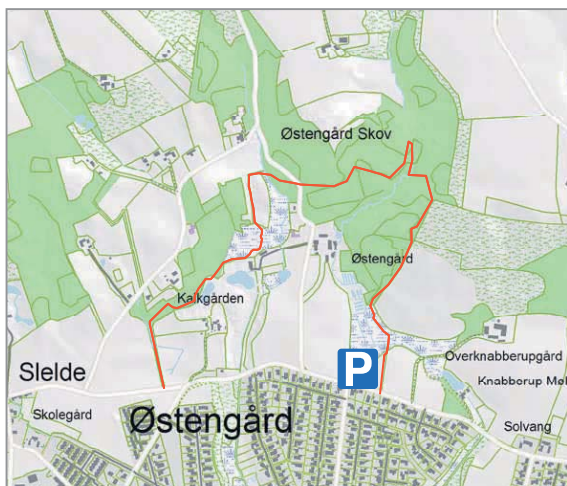
FOTO: MADSFJELDSØ

Natgleungen er blandt beboerne i Østengård Skov.

FOTO: MADSFJELDSØ

■ Østengård-stierne vidner om gamle dambrug og jagten efter kiselgur. Naturen er genoprettet, men historien lever

ØSTENGÅRD-STIERNE

■ Parkering på pladsen over for Knabberupvej 25, 7100 Vejle
■ GPS: 55°42'51.36"N, 9°28'4.22"Ø

Gravningen efter kiselgur - Vejles moler - har efterladt tydelige spor i skoven ved Østengård. Den lokale minedrift varede dog kun i cirka 25 år.

FOTO: BENNY F. NIELSEN

Minedriften har sat spor

Af Torben Juhler

toju@vafco.dk

Limfjordsøerne Fur og Mors er kendt for deres store forekomster af moler, som bliver brugt til at brænde mursten, kattegrus og isolering.

Men Vejle har også sit moler.

Det findes i skrænterne i skoven nord for Østengård.

- Her i skoven har der været minedrift, hvor man gravede efter kiselgur. Det er en alge, der ligger tilbage som et porøst materiale som moler. Men her er det lidt mørkere og knap så fast som på Fur. Det er dannet i mellemstiden i ferskvand, hvor det bundfældede sig og lå i flere meters tykkelse, indtil man opdagede det og begyndte at grave efter det her i området i begyndelsen af 1930'erne og cirka 25 år frem, fortæller naturvejleder Steen Hedrup.

Stenen bærer årstallet 1892

Han står på stien og kigger ind i en dyb hulning i det skovklædte terræn. Et tydeligt kulturspor fra minedriften, hvor man brugte det lette materiale til isolering af blandt andet dampkedler og centralvarmeanlæg.

Man kan stadig finde de små kiselkaller i jorden.

Lidt længere nede ad stien kan man se et gammelt og tilvokset

Udsigtstårnet venter på den udholdende vandrer, og usænt vejret er udsigten over Vejle Ådal dragende.

FOTO: MADSFJELDSDØ

udsigtspunkt markeret med en mindre sten, der bærer årstallet 1892. Den vidner om, at stien i Østengård Skov langt fra er ny, selvom det først er inden for de senere år, at skoven for alvor har åbnet sig for publikum.

Det skyldes, at Vejle Kommune og Naturstyrelsen i fællesskab har genoprettet naturen i samarbejde med områdets private lodsejere.

De gamle stier i skoven er på den anden side af Østengårdvej forlænget med to kilometer nye stier med broer, trapper og plankestier. Alt sammen som en del af Vejle Ådal-projektet.

Fra dambrug til ådal

Stien fører ned til det nedlagte Sletle Dambrug, som forsvandt i 2009. I dag er naturområdet genetableret som en lille ådal med vandløb, hvor fiskene har fri adgang til de små kildebække, som området er rigt på og hvor der er udlagt gydebænker.

Det tidligere dambrug er forvandlet til sø og fugtige enge, som afgræsses af kreaturer, som alt sammen er med til at berige naturoplevelsen.

Og for naturvejlederen er det lige så meget landskabet som kultursporene, der fascinerer her på Østengård-stierne.

- Vi er i et utroligt afvekslende område, både når det gælder højdemeter, de forskellige skovtyper og de geologiske forekomster. Den dramatik, du kan aflæse ud af området, er fantastisk. Der er så meget vejlensisk over landskabet her med smeltevandsdalen og dens fantastisk mange småvæld med

Fra tårnet har Steen Hedrup panoramaudsigt over Knabberup Enge og Kongens Kær mod øst, mens ådalen breder sig mod vest.

FOTO: BENNY F. NIELSEN

vand. Her er aldrig tørt i bunden, og fugtigheden gør, at der altid er grønt her. Og så er der stilheden.

- Du kan ikke høre en bil her, selvom vi er meget tæt på bebygget område og motortrafikvejen, siger Steen Hedrup og tilføjer:

- Og mens vi har gået her, har vi både hørt rødhals, bogfinke, munk og bøgeskovens almindelige fugle. Det er meget tydeligt at høre de enkelte fugle i forhold til i Sønderskoven og Nørreskoven, hvor man altid kan høre trafikken.

Panorama-udsigt

Undervejs passerer han lange has-selgærder og går gennem bøgeskov, vældskov og grantykninger, inden han når et af turens højdepunkter. I bogstaveligste forstand.

I en stor lysning i kanten af skoven på toppen af en af de stejle

skråninger er der opført et udkigstårn, hvor man på øverste dæk belønnes med en panoramaudsigt over Knabberup Enge og Kongens Kær mod øst, mens ådalen breder sig ud mod vest helt ud til skrænterne ved Vork.

Her spotter naturvejlederen hurtigt en stor musvåge, der kredser over de åbne områder, mens rørhøg bruger opvindene til at komme op i den usynlige elevator.

- Du kan også se mange af de store fugle. En del gæs, ænder og vadefugle tager ruten tværs over fra Kattegat til Vestkysten, og så bruger de ådalen som en ledelinje. Den aflange slugt bliver en korridor, fordi skoven er på begge sider af dalen, siger Steen Hedrup.

Fra tårnet får han også øje på noget, der er knap så opløftende.

Det er nærmere en katastrofe,

Naturgenopretningen har forvandlet Sletle Dambrug til en idyllisk sø, som turen går forbi.

FOTO: MADSFJELDSDØ

Ranbøldal har et samlet fald på 16 meter, og i dalen kan man se flere opstemninger.

FOTO: MADSD FJELDSØ

Man går i naturskønne omgivelser, når man vælger at lægge sin vandretur ud på Fortællerruten.

FOTO: MADSD FJELDSØ

De fire høje har ligesom kirketårnet på Ranbøl Kirke været benyttet som kendemærker fra vandrende på Hærvejen.

FOTO: MADSD FJELDSØ

■ **Fortællerruten i Ranbøldal** giver vandrerne mulighed for at ringe til fortiden - en fortid, der er så fyldt med drabelige historier, at man sku' tro, det var løgn. Og nåja, det er noget af det måske også...

Kongen blev myrdet og

Af Søren Rahbek

sora@vafo.dk

I løbet af blot fem kilometer kan man opleve flere mord, en voldsom brand og et hærvejsmarked i Ranbøl.

Det hele sker i en unik natur, der både byder på fladt hedelandskab og - efter danske forhold - vældige slugter.

- Ranbøldal blev dannet en fredag eftermiddag for cirka 13.000 år siden, siger naturvejleder Peer Høgsberg.

- Det skete, da søen ved Engesholm Slot brød ud. Dengang stod søens overflade 25 meter højere end i dag, og ved et voldsomt dæmningsbrud formede vandet fra søen landskabet i Ranbøldal og den øverste del af Vejle Ådal, fortæller Peer Høgsberg.

Vandkraft og industri

I dag er der gennem Ranbøldal et fald på 16 meter, og tre vandturbiner er stadig i drift og producerer strøm til ejerne.

Netop vandkraften var årsag til, at der i Ranbøldal blev etableret industri i form af en papirfabrik i 1732. Den brændte 22. marts 1846 ned til grunden, og derefter blev der i stedet etableret en klædefabrik, der fungerede indtil 1972.

På det tidspunkt løb fabrikkens formand med kassen, og det blev

enden på et stykke industrihistorie, som man kan høre meget mere om på Ranbøldal Museum.

Herfra begynder vandreturen i retning mod Ranbøl Kirke.

Syv fantastiske fortællinger

Søen inden den sidste af tre vandturbiner ser idyllisk ud, men det er ikke en sø, der egner sig til en svalende dukkert.

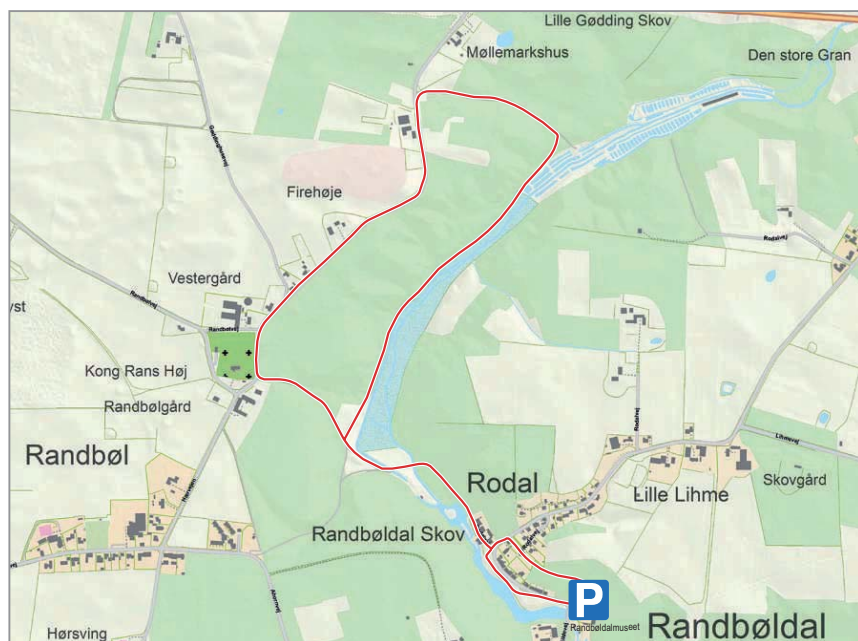
Bunden består af syv-otte meter blødt mudder, og historien går på, at en hvidklædt rytter en gang ville ride over søen, men sank i. Rytter og hest var nær gået til bunds, og da de blev trukket op, var det eneste hvide tilbage - det hvide i rytterens øjne.

Hvis man ikke har en fortæller som Peer Høgsberg med, kan man selv høre syv historier på sin mobiltelefon ved at ringe til syv angivne numre på udvalgte steder langs fortællerruten.

Her kan man høre dramatiserede historier om begivenheder, der måske har fundet sted, men som næppe er blevet mindre kulørte med tiden.

Det drejer sig blandt andet om rovmord, kongemord og førnævnte fabriksbrand, og det kræver alene et opkald fra en mobiltelefon at høre fortællingerne.

- Det er ikke noget med QR-koder, der skal scannes ind, men low tech for sådan en som mig,

FORTÆLLERRUTEN I RANBØLDAL

■ Parkering på pladsen ved Ranbøldal Museum, Dalekildevej 1, 7183 Ranbøl

■ GPS: 55°41'33.18"N, 9°15'55.30"Ø

fabrikken brændte

Lad fortællingen begynde. Der er helt eventyrligt, når naturvejleder Peer Høgsberg efter få meter på Fortællerruten passerer gennem en blomstrende busk.

FOTO: METTE MØRK

Der gror vand-mynte langs bredderne af turbinesøen i Randbøldal. Så myntete eller en mojito er en mulighed...

FOTO: METTE MØRK

På nordsiden af højene i Firehøje gror der masser af blåbær, der er sunde og oven i købet smager fantastisk.

FOTO: METTE MØRK

der ikke har en smartphone, siger Peer Høgsberg.

Bolsjer, mynte og sennep

Han gør et stop og piller frøene af spansk kørvel eller sødskærm.

- Normalt skal man ikke spise skærmpplanter, men prøv at smage, siger Peer Høgsberg, og smagen af Kongen af Danmark-bolsjer breder sig i munden.

Langs søen er der også vild mynte, der kan bruges til te eller en mojito, hvis man har medbragt lys rom og rørsukker, og brødkarse, der efter fem-ti sekunder smager af sennep.

Lynet på markedspladsen

Fra turbinesøen fortsætter turen forbi den gamle markedsplads, der ligger mellem Randbøl og Randbøldal.

Her blev der helt op til 2. Verdenskrig holdt marked, men de store markeder stoppede i 1897, da der kom jernbane.

På det tidspunkt mistede Hærvejen helt sin betydning som handelsvej, men engang har markedet været et af årets højdepunkter.

På markedspladsen, der nu står i græs, står en udgået gran.

- Den brugte børnene i mange år som klatretæ, indtil lynet slog ned i træet. Jeg husker det, som om det er tre år siden, så det er

Der findes otte forskellige arter af kølesværmere i Danmark, og grøn kølesværmere er let at kende på sine metal-lisk grønne forvinger, der har givet den tilnavnet metalvinge. FOTO: MADIS FJELDØ

nok syv, siger Peer Høgsberg, der selv bor i Randbøldal.

Kong Rans Høj

Turen fortsætter op til Randbøl Kirke. Kirken er bygget ved en bronzealderhøj, og historien fortæller, at Kong Ran er begravet her.

Både kirken og byen har ifølge nogle fortællinger sit navn efter Kong Ran. Men det er sprogför-

skere ikke enige i. De mener i stedet, at stednavnet refererer til en bebyggelse på randen af ådalen.

Den gode historie går på, at Kong Ran udkæmpede et skæbnesvangert slag mod Kong Amled, og at Kong Ran led nederlag og blev begravet i højen. Mens fire af Kong Rans stormænd ligger begravet i hver sin høj cirka 500 meter fra kirken ved Firehøje, som er næste stop på ruten.

- På højenes nordside gror der blåbær. Man kan næsten indstille et kompas efter det, siger Peer Høgsberg.

Fra toppen af højene var der engang udsigt til brun hede hele vejen til Vesterhavet. Højene blev i 1910 fredet og i 1911 overdraget til staten af tre "naturelskende mænd", der ejede arealerne.

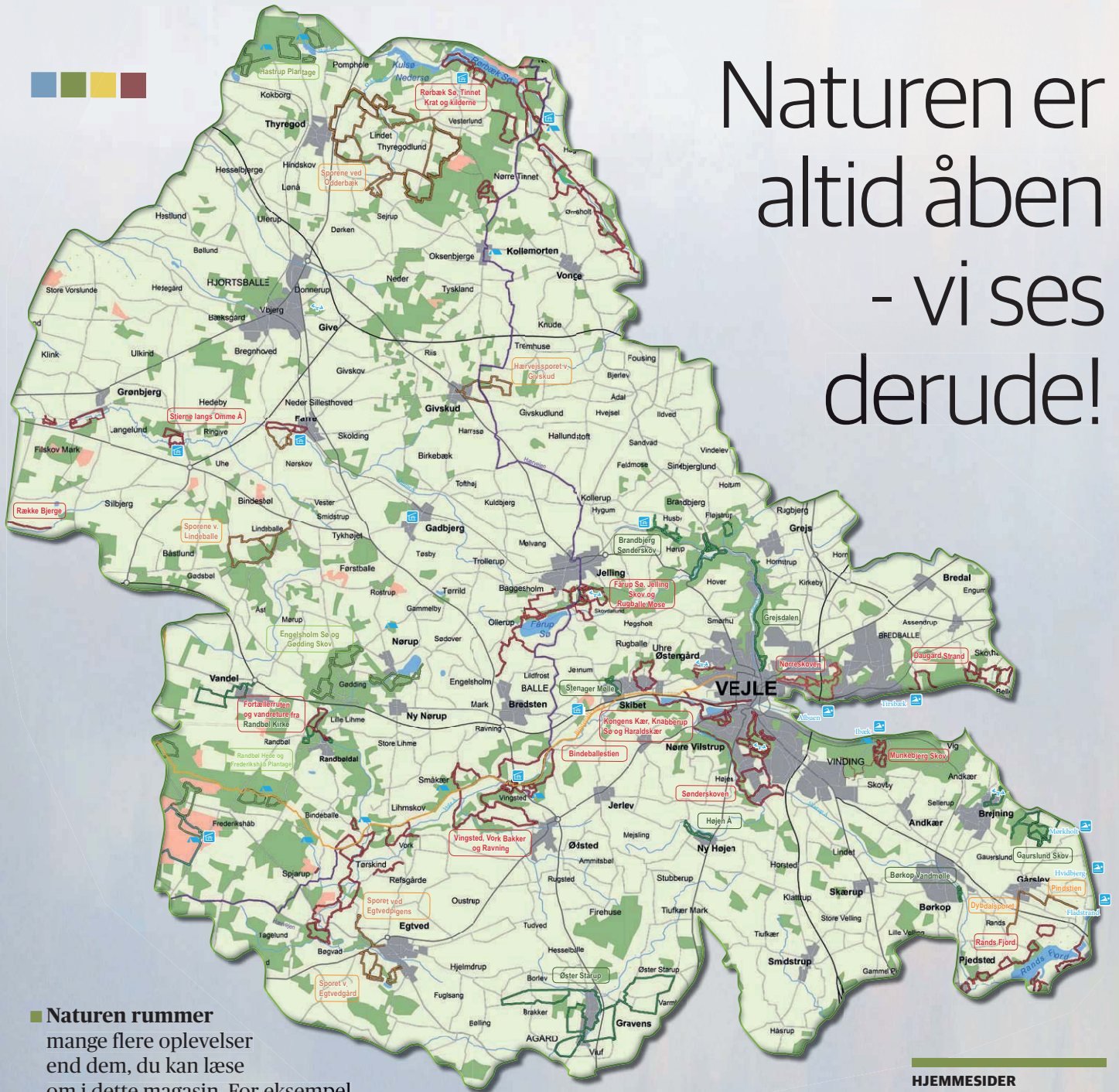
Højene udgør det nordøstlige hjørne af den oprindelige Randbøl Hede, og højene har ligesom kirketårnet på Randbøl Kirke været benyttet som kendemærker fra vandrende på Hærvejen.

Peer Høgsberg så gerne, at flere benyttede muligheden for at gå på Hærvejen og få de natur- og kulturhistoriske oplevelser, ruten byder på.

Men fem kilometer i Randbøldal og Randbøl er faktisk nok til både at få natur, kulturhistorie og drama med sig hjem.

VI GIK AD FORTÆLLERRUTEN I JULI 2014

Naturen er altid åben - vi ses derude!

■ **Naturen rummer** mange flere oplevelser end dem, du kan læse om i dette magasin. For eksempel er der omkring 500 kilometer vandreruter i Vejle Kommune.

■ **Der er trykt foldere** om de fleste ture - dem kan du få i Økolariet eller hos Visit Vejle.

■ **Du kan også gå på nettet** eller bruge din mobil - scan QR-koden

PÅ VANDRING MED MOBILEN

■ **Du kan få alle vandreruterne** i Vejle Kommune til din smartphone ved at scanne koden til højre.

■ **For your mobile:** You can get all the hiking trails in Vejle by scanning the QR code.

FLERE MOBIL-TIP

- **DN's Naturguide:** Er en app, der indeholder forslag til aktiviteter i naturen, og en guide til de fredede områder i Danmark.
- **Naturoplevelser.nu:** Er en opdateret kalender med guidede naturoplevelser i Midtjylland.
- **Danmarksrejsen:** Er en app, der guider dig hen til 30 naturperler i Danmark. Du får beskrivelser af natur og kulturhistorie, og forslag til aktiviteter i naturen.

HJEMMESIDER

- Alt om naturen i Vejle Kommune udinaturenivejle.dk
- Naturen i Danmark naturstyrelsen.dk
- Spor i landskabet spor.dk
- Vandreruter i Danmark vandruter.dk
- Gratis naturleksikon naturporten.dk
- Danmarks natur naturguide.dk
- Danske dyr, gå ind via vejlebib.dk danske-dyr.dk
- Forslag til aktiviteter med børn dn.dk
- Blog om dansk natur dansknatur.wordpress.com

